

PRISTUP ADOLESCENATA INFORMACIJAMA O SEKSUALNOM I REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU

KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE

PRISTUP ADOLESCENATA INFORMACIJAMA O SEKSUALNOM I REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU

KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE

Podržano od strane:

Pristup adolescenata informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju
KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE

Izdavač:

Novosadski humanitarni centar
Arse Teodorovića 3, Novi Sad
Tel. +381 21 423021 / 423024
www.nshc.org.rs
nshc@eunet.rs

Izveštaj pripremila:

Danijela Korać-Mandić

Saradnici na istraživanju:

Sergej Kanazir
Mira Novaković Ilin

Dizajn i prelom:

Štamparija Stojkov

Štampa:

Štamparija Stojkov

Novi Sad, 2019. godina

ISBN 978-86-85715-25-9

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteke Matice srpske, Novi Sad

613.88-053.6
176-053.6

КОРАЋ-МАНДИЋ, ДАНИЈЕЛА

Pristup adolescenata informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju :
kvalitativno istraživanje / [izveštaj pripremila Danijela Korać-Mandić]. - Novi Sad :
Novosadski humanitarni centar, 2019 (Novi Sad : Stojkov). - 45 str. : ilustr. ; 30 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-85715-25-9

a) Адолесценти - Репродуктивно здравље б) Адолесценти - Сексуалност

COBISS.SR-ID 332545287

Sva prava su zadržana. Sadržaj analize, mišljenja i preporuke iznete u ovoj publikaciji predstavljaju isključivo stavove autora i ne odražavaju nužno stavove UNFPA, Ujedinjenih nacija, niti bilo koje od pridruženih organizacija. UNFPA neće biti ni na koji način odgovoran za upotrebu, niti posledice koje proisteknu iz upotrebe informacija iz ove publikacije.

PREDGOVOR

Novosadski humanitarni centar (NSHC) se bavi promocijom seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava mladih od 2006. godine kroz informisanje, radioničarski rad sa adolescentima i edukaciju vršnjačkih edukatora. Naše aktivnosti su uključivale i višegodišnji terenski rad sa marginalizovanim grupama u cilju prevencije rizičnog ponašanja i promocije dobrovoljnog poverljivog savetovanja i testiranja na HIV.

Pristup NSHC-a u radu sa mladima je zasnovan na primerima dobre prakse iz Švedske i sveobuhvatnom pristupu koji se tamo decenijama uspešno primenjuje u obrazovanju mladih o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Pored tema koji se odnose na anatomiju i reproduktivnu funkciju, pažnja je u radu sa mladima posvećena i drugim važnim oblastima kao što su odrastanje i formiranje identiteta u adolescenciji, društvene norme i ponašanje u oblasti seksualnosti, rodna pitanja, seksualno i rodno zasnovano nasilje, reproduktivna prava mladih kao deo opštih ljudskih prava i drugo. Rukovodimo se načelom da mladi imaju pravo na informacije i sveobuhvatno obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, i da je znanje moć. Cilj seksualnog obrazovanja je da bude podrška mladim ljudima da, u godinama odrastanja i sazrevanja, izgrade sopstveni sistem vrednosti i samopoštovanja koji će im omogućiti da donose odgovorne odluke i da se odgovorno ponašaju.

U nameri da sazna kako mladi uzrasta 15-16 godina traže i pronalaze informacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, NSHC je sproveo kvalitativno istraživanje u periodu od juna do novembra 2019. godine. Iz prethodnih istraživanja o reproduktivnom zdravlju mladih saznali smo da su glavni izvori informacija bili vršnjaci, mediji (televizija, radio), roditelji i škola; uloga interneta nije spominjana. Prepostavili smo da se danas adolescenti najpre okreću internetu kako bi pronašli informacije o osetljivim temama. Kako su izvori „na mreži“ lako dostupni mladima u Srbiji, zanimalo nas je koliko su po njihovom mišljenju oni razumljivi, relevantni i pouzdani. Pojava društvenih mreža i medija uticala je na način na koji mladi komuniciraju sa svojim vršnjacima i sa svetom, pa nas je zanimalo kakva je uloga Fejsbuka, Instagrama, Jutjuba? Hteli smo takođe da saznamo više i o stavovima roditelja po pitanju seksualnog obrazovanja, pa smo u ovo istraživanje uključili kratku anketu o tim temama.

Zahvalni smo svim mladim ljudima koji su učestvovali u istraživanju i dali vredne uvide u svoja iskustva, mišljenja i stavove. Takođe smo zahvalni i njihovim roditeljima koji su ovo istraživanje podržali dajući saglasnost za učešće, kao i onima koji su odgovorili na našu anketu. Veliku zahvalnost dugujemo osoblju škola i domova učenika koji su prihvatili da odvoje svoje vreme i organizuju fokus grupe, obezbede prostorije za rad i time značajno doprinesu da se ovo istraživanje sprovede.

Istraživanje je realizovano kroz projekat „Pristup adolescenata informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju – kvalitativno istraživanje“ čiji je glavni cilj bio da doprinese promociji seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava mladih u Srbiji. Pored istraživačkih aktivnosti, obnovljen

je i unapređen sajt NSHC-a o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima mladih „Važno je da znaš“ (www.vaznojedaznas.org).

Realizaciju istraživanja podržao je **UNFPA - Populacioni fond Ujedinjenih nacija** u okviru šireg projekta „Integrirani odgovor na nasilje nad ženama i devojčicama II“ koji u partnerstvu realizuju organizacije UNICEF, UN Women, UNFPA i UNDP i Vlade Republike Srbije, na čelu sa Koordinacionim telom za rodnu ravnopravnost. Opšti cilj projekta „Integrirani odgovor na nasilje nad ženama i devojčicama II“ je razvoj socijalnog i institucionalnog okruženja koje će doprineti nultoj toleranciji i eliminisanju nasilja protiv žena u Srbiji. Zajedničke akcije agencija UN i vladinih tela doprinose rešavanju problema porodičnog nasilja i nasilja u partnerskim odnosima, jačaju podršku ženama, devojčicama i njihovim porodicama, i stvaraju društvo koje ne toleriše nasilje. Projekat se realizuje uz velikodušnu podršku Vlade Švedske.

Tim NSHC-a

UVOD

U Srbiji još uvek ne postoji obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju kao deo sistema obrazovanja i vaspitanja. Početkom dvehiljaditih pokrenuto je više inicijativa za uvođenje seksualnog obrazovanja u škole da bi se odgovorilo na potrebe zaštite reproduktivnog zdravlja mladih u skladu sa prepoznatim potrebama: istraživanja u našoj zemlji ukazivala su na sve ranije stupanje adolescenata u seksualne odnose i visok rizik od neplanirane trudnoće i polno prenosivih infekcija. Mladima su nedostajale informacije, znanja i veštine u ovoj oblasti.

Informisanje i obrazovanje mladih o seksualnom i reproduktivnom zdravlju je važan činilac u procesu izgradnje ličnog sistema vrednosti i samopoštovanja. Na tome je zasnovano donošenje odgovornih odluka o sebi i svojoj budućnosti. Krajnji cilj je da se spreče brojne neželjene posledice neznanja i predrasuda, ali i da se doprinese razvoju tolerantnih i na poštovanju zasnovanih odnosa među polovima i ljudima uopšte.

Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, seksualna edukacija bi trebalo da bude prirodni deo odrastanja u porodici i sastavni deo školskih programa. Seksualno obrazovanje je odavno uključeno u školske programe mnogih zemalja Zapadne Evrope, a od devedesetih i zemlje Centralne i Istočne Evrope počinju da uvode seksualnu edukaciju u škole¹. Zbog ključne uloge u obrazovanju dece i mladih, škola se smatra „najbitnijom karikom u lancu relevantnom za seksualnu edukaciju“ i to zbog često pasivnog odnosa roditelja prema seksualnosti njihove dece, i zbog toga što najveći deo populacije mladih iz različitih socijalnih krugova prolazi kroz obrazovni sistem².

U medijima se često govori i piše o problemima u stanju reproduktivnog zdravlja populacije, naročito mladih. U Nacionalnom programu očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja građana Srbije³ opisani su problemi, nizak nivo znanja i rizično ponašanje mladih. Iz izjava stručnjaka i stavova opšte populacije reklo bi se da postoji saglasnost oko toga da bi u Srbiji trebalo da postoji seksualno obrazovanje. Uprkos tome, dosadašnji retki pokušaji da se to ostvari nisu bili uspešni.

Inicijativa da se u škole uvede vannastavna aktivnost „Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju“, koju je pokrenuo Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu 2012. godine, napravila je značajan pomak na ovom planu. Stručni tim iz oblasti psihologije, omladinskog rada i medicine (specijalistkinje ginekologije, urologije, epidemiologije i socijalne medicine) je angažovan da sačini plan rada predmeta i pripremi priručnik. Podršku u tom procesu pružila im je ekspertska grupa Svetske zdravstvene organizacije u oblasti seksualne edukacije i Republički centar za planiranje porodice. Kao rezultat, nastao je sveobuhvatan, mladima prilagođen obrazovni program. Prateći priručnik „Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju“ je obuhvatio poglavlja o anatomiji i

1 Mirjana Rašević, Seksualna edukacija u evropskim državama, <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1867335R>

2 Ibid

3 Dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2017/120/2/reg>

fiziologiji reproduktivnih organa, ljudskoj seksualnosti i reprodukciji, međuljudskim odnosima i vezama, veštinama komunikacije, planiranju porodice, rizičnom ponašanju i zdravlju, rodnim pitanjima, reproduktivnim pravima i drugim temama.

Program je u naredne tri školske godine realizovan sa učenicima drugog razreda srednjih škola u Vojvodini. Edukatori su bili studenti završnih godina Medicinskog i Filozofskog fakulteta – Odseka za psihologiju Univerziteta u Novom Sadu. Tokom školske 2013/2014. godine radionice su realizovane u deset srednjih škola; sledeće godine se u projekat uključilo 66 škola, a u školskoj 2015/2016. godini projekat je realizovan u 72 srednje škole iz 33 vojvođanska grada i opštine. Projektom je obuhvaćeno više od 12.000 učenika.⁴ U saradnji sa Institutom za javno zdravlje Vojvodine, tokom projekta su sprovedena istraživanja stavova i znanja učenika o reproduktivnom zdravlju, kao i stavova roditelja čija su deca bila uključena u program. Rezultati su potvrdili da je ovakav obrazovni program bio koristan i dobro prihvaćen. Ipak, i pored dobrih rezultata i pokrenute inicijative pred Ministarstvom prosvete da se u obrazovni sistem Srbije uvede „Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju“, do toga nije došlo i projekat nije nastavljen u narednoj školskoj godini.

U medijima su prenete reakcije konzervativne javnosti koja je kritikovala uvođenje ovakvog predmeta u škole, a naročito pojedine osetljive teme koje su na radionicama obrađivane. Slične reakcije je izazvao i „Obrazovni paket za učenje o seksualnom nasilju nad decom“, priručnik namenjen nastavnicima u osnovnim i srednjim školama. Obrazovni paket su 2016. godine sačinili stručnjaci iz oblasti obrazovanja i zaštite dece i žena od nasilja u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a veći deo sadržaja je već testiran u vrtićima, osnovnim i srednjim školama. Iako je cilj primene ovog priručnika sprečavanje seksualnog nasilja, u njemu su sadržane teme vezane za obrazovanje dece i mladih o seksualnosti, kako bi znali da prepoznaju nasilje. Na najavu da će „Obrazovni paket“ početi da se koristi u obrazovnim ustanovama, u medijima su se mogle pročitati kritike na račun sadržaja obrazovnog paketa i uzrasta u kom se planira njegovo korišćenje. Ubrzo je cela inicijativa zaustavljena.

Reakcije javnosti su skrenule pažnju na potrebu da se o reproduktivnom zdravlju mladih i rizicima više govori u medijima i da se javnosti približi svrha ovih programa i njihova korist.

Takođe, još uvek nerešeno pitanje ostaje i potreba za uvođenjem obrazovanja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u obrazovni sistem. U okviru sadašnjeg obrazovnog sistema o reproduktivnom zdravlju se uči iz različitih predmeta: „Primereno potrebama uzrasta učenika, odgovoran odnos prema zdravlju, pa tako i reproduktivnom, razvija se kroz predmete – priroda i društvo, fizičko i zdravstveno vaspitanje, biologija, građansko vaspitanje, zdravlje i sport, ali i kroz druge aktivnosti kao što su časovi odeljenskog starešine, predavanja i radionice koje drže zdravstveni radnici, kao stručnjaci za ovu oblast“⁵.

Dok traju polemike o ovom pitanju, istraživanja o reproduktivnom zdravlju mladih pokazuju da postoji velika potreba za drugačijim pristupom, počevši od prihvatanja realnosti u ovoj oblasti.

4 A. Kapamadžija, M. Zotović, S. Ukropina, D. Dobanovački i L. Turo, Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju – drugo izdanje, Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu AP Vojvodine

5 Da li je seksualnom obrazovanju mesto u školi? <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3342839/da-li-je-seksualnom-obrazovanju-mesto-u-skoli.html>

Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije⁶ iz 2013. pokazalo je da je 33,1% mladih u Srbiji uzrasta 15-19 godina stupilo u seksualne odnose, i to značajno više dečaka nego devojčica (39,9% prema 25,7%). U odnosu na prethodno istraživanje iz 2006. godine zabeleženo je povećanje procenta mladih koji su stupili u seksualne odnose za 4,1%. Medijana uzrasta u kojem mladi stupaju u seksualne odnose je nepromenjena i iznosi 17 godina, s tim da devojke nešto kasnije stupaju u seksualne odnose u poređenju sa mladićima (18 prema 17 godina). Zapaženo je da se granica prvog stupanja u seksualne odnose pomera naniže, sa 18 na 16 godina, a oko 2% mladih stupa u seksualne odnose i pre 15. godine.

Postoji manjak istraživanja o tome kako mladi u našem regionu saznaju o temama vezanim za seksualno i reproduktivno zdravlje. Jedno starije istraživanje među adolescentkinjama iz Beograda putem onlajn ankete tokom 2001. godine pokazalo je da su se one o kontracepciji i polno prenosivim bolestima najčešće informisale kod **vršnjaka** (37%), **roditelja** (22%) i preko **medija** (21,6%), a nešto ređe u **školi** (10%), dok je svega 1,7% adolescentkinja pomenute informacije dobijalo od zdravstvenih radnika (Sedlecki, 2001). Istraživanje iz 2009. sprovedeno u Republici Srpskoj anketiranjem 683 adolescenta uzrasta 12 i 15 godina pokazalo je da je više od polovine o reproduktivnom zdravlju saznavalo preko **televizije ili iz novina**, zatim od **roditelja** (28,3% dvanaestogodišnjaka i 13,2% petnaestogodišnjaka) i na časovima u **školi** (12,2%). Savete za probleme iz seksualnog života više od polovine ispitanika bi potražilo od roditelja, svaki četvrti od **vršnjaka**, a samo 2,8% od nastavnika. Od anketiranih adolescenata njih 79,1% je smatralo da bi bilo korisno da u školi imaju predmet seksualno vaspitanje⁷.

6 Dostupno na: <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/IstrazivanjeZdravljaStanovnistvaRS2013.pdf>

7 D. Telebak, O. Perazić, N. Babić, V. Paleksić, M. Marković, Informisanost i stavovi adolescenata u pogledu reproduktivnog zdravlja u Republici Srpskoj https://www.academia.edu/23108291/INFORMISANOST_I_STAVOVI_ADOLESCENATA_U_POGLEDU_REPRODUKTIVNOG_ZDRAVLJA_U_REPUBLICI_SRPSKOJ

NORMATIVNI OKVIR

Nacionalna strategija za mlade 2015 – 2025.⁸ se zasniva na strateškom opredeljenju države da radi sa mladima i za mlade. U okviru devet strateških ciljeva Nacionalna strategija je, između ostalog, definisala i „zdravlje i blagostanje mladih žena i muškaraca“. U okviru toga je prepoznato da mladi u prve seksualne odnose stupaju veoma rano, fizički i psihički nespremni, pa stoga prednjače među vršnjacima iz Evrope po broju obolelih od polno prenosivih bolesti i namernim prekidima trudnoće. U Strategiji se preporučuje edukacija iz oblasti reproduktivnog zdravlja kroz rad savetovališta za mlade, podrška programima vršnjačke edukacije mladih za unapređenje reproduktivnog zdravlja, a istovremeno i podrška programima edukacije roditelja i nastavnika u oblasti reproduktivnog zdravlja.

Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026.⁹ u okviru opšteg cilja „Unapređenje zdravlja i smanjivanje nejednakosti u zdravlju“, i pod-cilja „Unapređenje zdravlja stanovništva Republike Srbije u oblastima od vodećeg javno zdravstvenog značaja“ navodi primenu i praćenje *Nacionalnog programa očuvanja i unapređenja seksualnog i repodruktivnog zdravlja građana Republike Srbije*, kao i podršku Strategiji podsticanja rađanja. U okviru razvoja akcija promocije zdravlja u zajednici ističe se unapređenje znanja i ponašanja populacije u vezi sa očuvanjem i unapređenjem zdravlja i smanjivanjem faktora rizika, kao i kontinuirano unapređenje sprovođenja zdravstveno vaspitnog rada u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama.

Strategija razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji¹⁰ iz 2006. godine ističe sve veću seksualnu aktivnost mladih, naročito mlađih adolescenata, i zdravstvene rizike koje to nosi. U Strategiji se navodi da među mladima postoji nedovoljna informisanost o zdravlju, da zdravstveno obrazovanje ne postoji u školskom sistemu i da drugi sektori društva osim zdravstvenog (socijalna zaštita, obrazovanje, sredstva informisanja i dr.) nisu angažovani na zaštiti zdravlja mladih. Preporučuje se razvijanje bezbednog i podržavajućeg okruženja za razvoj i zdravlje mladih kroz, između ostalog, jačanje kapaciteta zajednice u planiranju, implementaciji, monitoringu i evaluaciji programa prevencije, lečenja i rehabilitacije mladih, kao i u ostvarenju bezbednije i zdravije porodične, školske i radne sredine za mlade.

U **Strategiji razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine**¹¹ se navodi da je misija sistema obrazovanja u 21. veku da osigura osnovni temelj života i razvoja svakog pojedinca, društva i države zasnovanog na znanju. Jedan od četiri cilja dugoročnog razvoja obrazovanja je dostizanje i održavanje relevantnosti obrazovanja, tako što će se struktura sistema obrazovanja usaglasiti sa neposrednim i razvojnim potrebama pojedinaca, ekonomskog, socijalnog, kulturnog, istraživačkog, obrazovnog,

8 Dokument dostupan na: <https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije.php>

9 Dokument dostupan na: <http://otvorenavlada.rs/strategija-javnog-zdravlja-u-republici-srbiji-2018-2026-godine/>

10 Dokument dostupan na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2006/104/1>

11 Dokument dostupan na: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>

javnog, administrativnog i drugih sistema. U Strategiji se navodi da „učenici izlaze iz osnovne škole bez dovoljno razvijenih bazičnih kompetencija koje su im potrebne i važne za nastavak školovanja i za bolje snalaženje u privatnom i javnom životu. Pored nedovoljne funkcionalne, matematičke i naučne pismenosti, kroz osnovnu školu učenici skoro uopšte ne razvijaju umetničku i kulturnu, niti bazične kulturne potrebe i navike koje su važne za formiranje vrednosnih stavova neophodnih za život i rad u savremenom društvu te za privatni i profesionalni život svakog građanina.“ Takođe se navodi da je zdravstveno-sportska podrška razvoju dece veoma slaba, te da je zapostavljena vaspitna uloga škole u osnovnom obrazovanju.

Samo se na jednom mestu u Strategiji obrazovanja pominje termin „reproduktivno zdravlje“ i to u delu koji se odnosi na srednje škole: „Ministarstva nadležna za zdravlje, socijalnu politiku i omladinu treba da zajedno sa školama organizuju (...) aktivnosti usmerene na promovisanje zdravih stilova života u lokalnoj samoupravi (borba protiv upotrebe psihoaktivnih supstanci, duvana i alkohola, briga o reproduktivnom zdravlju mladih)“. Termini „zdravstveno vaspitanje“ i „seksualno obrazovanje“ se ne pominju u Strategiji. Predviđen je razvoj osnovne škole kao javne službe kroz saradnju sa drugim institucijama i organizacijama koje služe kao resursi za vaspitno-obrazovni rad: „Potrebne su veze s neformalnim oblicima obrazovanja radi osmišljavanja obrazovanja i vaspitanja i podizanja interesa i motivacije učenika za učenje i rad“.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj istraživanja je sticanje uvida u načine na koji se adolescenti u Srbiji informišu i saznaju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. U tom okviru smo ispitivali:

- Koje izvore informacija mladi uzrasta 15–16 godina najčešće koriste;
- Iskustva i mišljenje mladih o dostupnim izvorima informacija, njihovom kvalitetu, pouzdanosti i relevantnosti;
- Znanje, stavove i ponašanje mladih u oblasti seksualnosti i reproduktivnog zdravlja;
- Preporuke mladih u ovoj oblasti.

Pored ovog, zanimalo nas je kakvi su stavovi odraslih, pre svega roditelja, kad je u pitanju seksualno obrazovanje kako bismo stekli potpuniju sliku o okruženju koje utiče na mlade.

Terenski deo istraživanja je pripremljen tokom jula i avgusta 2019. godine i obuhvatio je izradu dva upitnika za anketu (jedan za učesnike fokus grupa, drugi za onlajn anketu namenjenu roditeljima) i Vodiča za fokus grupe.

- Upitnik za učesnike fokus grupa je sačinjen tako da se anonimno dobiju demografski podaci o ispitanicima (pol, uzrast, mesto stanovanja) i odgovori na pitanja u vezi sa okruženjem u kojem mladi saznaju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, njihovim ponašanjem u traganju za informacijama i stavovima vezanim za ove teme. Upitnik su učesnici popunjavali na početku svake fokus grupe.
- Upitnik namenjen roditeljima sadržao je deset pitanja vezanih za stavove o seksualnom obrazovanju i mišljenje o tome ko bi trebalo da pruži ovu vrstu edukacije, koje teme bi trebalo da budu obuhvaćene i kakvo je sadašnje stanje u ovoj oblasti.
- Vodič za fokus grupe je sačinjen sa ciljem da voditeljima bude putokaz u razgovoru sa mladima i sastojao se od uvodnog dela i pitanja za svaki segment sa podpitanjima. Uvodni deo je sadržao informacije o istraživanju i projektu, ciljevima fokus grupe i načinu na koji će biti korišćeni rezultati, garanciju poverljivosti i anonimnosti učesnika, podatke o trajanju fokus grupe, načinu beleženja podataka i planu rada. Glavne oblasti za razgovor koje smo predvideli u Vodiču bile su: uvodni deo sa predstavljanjem i objašnjenjem načina rada, pitanja o tome gde mladi najpre traže informacije, zatim razmatranje različitih izvora informacija (internet, vršnjaci, roditelji, škola i drugi izvori), i preporuke o tome kako bi trebalo da izgleda informisanje i edukacija mladih. Uz prethodnu saglasnost učesnika, tokom fokus grupa je pravljene audio snimke razgovora koji je kasnije korišćen da se naprave izveštaji i zabeleže citati sa fokus grupa; audio snimci su potom obrisani.

Informacije o projektu i poziv za učešće u istraživanju poslali su početkom septembra srednjim

školama (Medicinska škola, Tehnička škola, srednje mašinske škole, gimnazije) i domovima učenika u Novom Sadu, Kuli, Ruskom Krsturu, Surdulici i Vladičinom Hanu, zajedno sa dopisom za roditelje koji je sadržao informacije o istraživanju i izjavi o saglasnosti za učešće maloletnog deteta u istraživanju. Roditelji su pozvani da daju svoju informisanu saglasnost, što je bilo preduslov za učešće dece u istraživanju.

Tokom pripreme istraživanja jedna srednja škola i jedan dom učenika su odustali od saradnje nakon što su u dopisu pročitali da se radi o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, obrazlažući to pretpostavkom da bi se roditelji mogli uznemiriti zbog reči „seksualno“. Zbog toga je napravljena izmena plana i deo fokus grupa je premešten u druge škole.

Tokom septembra i oktobra 2019. održano je 20 fokus grupa u kojima je učestvovalo 186 adolescenata (47% devojčica i 53% dečaka). Prosečan uzrast ispitanika bio je 15,2 godina; najveći broj ispitanika imao je 15 godina (49), 16 godina (20) i 14 godina (17), dok su dva učesnika imala 17 i 18 godina. Roditelji ispitanika su prethodno dali informisanu saglasnost za učešće svoje dece u istraživanju. Organizovane su odvojene fokus grupe za devojčice i dečake, u posebnim prostorijama, a voditelji fokus grupa su bili istog pola kao i učesnici kako bi razgovor bio što otvoreniji.

U fokus grupama je učestvovalo 56% mladih iz 12 gradova i opština i 44% mladih iz 47 prigradskih naselja i sela¹². Većina su učenici prvog i drugog razreda srednje škole.

Odabirom mesta održavanja fokus grupa hteli smo da obuhvatimo mlade koji žive u gradu i na selu, na severu i na jugu zemlje, koji tokom srednjoškolskog obrazovanja stanuju kod roditelja i žive u učeničkom domu, koji pohađaju gimnazije i srednje stručne škole.

Anketiranje roditelja je sprovedeno na internetu od 5. avgusta do 3. novembra 2019. godine, korišćenjem Fejsbuk aplikacije „Polls for Pages“. Anketa je promovisana na Fejsbuku i Instagramu da bi se dosegao što veći broj roditelja (osobe starosti 25 do 54 godina čija su interesovanja vezana roditeljstvo i obrazovanje). Od 4.042 osobe koje su videle poziv da se popuni anketa, 448 osoba je otvorilo anketu a 180 je odgovorilo na sva ili većinu pitanja. Nemamo podatke o polu ispitanika jer ih aplikacija nije sakupljala.

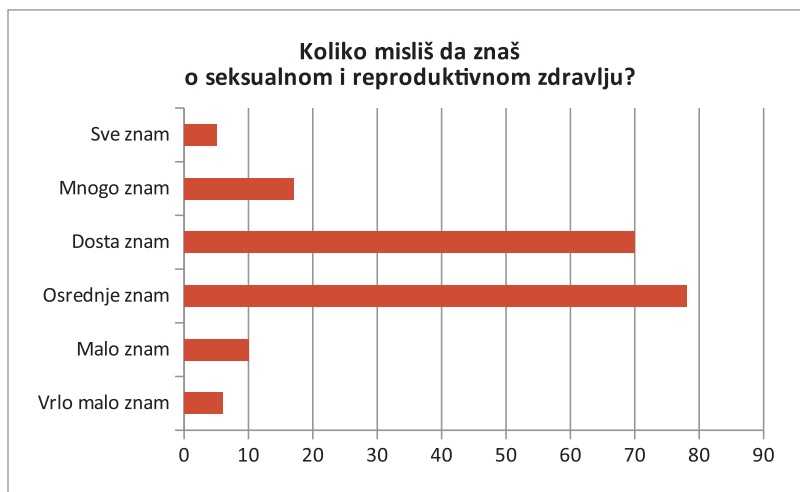
12 Novi Sad, Vrbas, Sremski Karlovci, Kula, Titel, Apatin, Beočin, Bačka Palanka, Temerin, Vladičin Han, Surdulica, Vranje, Ruski Krstur, Sivar, Kruščić, Kljajićevo, Crvenka, Bačko Dobro Polje, Ratkovo, Zmajevo, Maglič, Kisač, Futog, Budisava, Sirig, Bačko Gradište, Nova Gajdobra, Beška, Rumenka, Karavukovo, Čenej, Pivnice, Ugljevik, Selenča, Kucura, Ravno Selo, Adaševci, Mladenovo, Banoštor, Ledinci, Dumbovo, Čurug, Kovilj, Mošorin, Begeč, Zagužane, Dugojnica, Suvojnica, Žitorađe, Polom, Jelašnica, Prekodolce, Stubal, Balinovce, Džep, Letovište, Repince, Manjak i Bresnica

ANALIZA REZULTATA

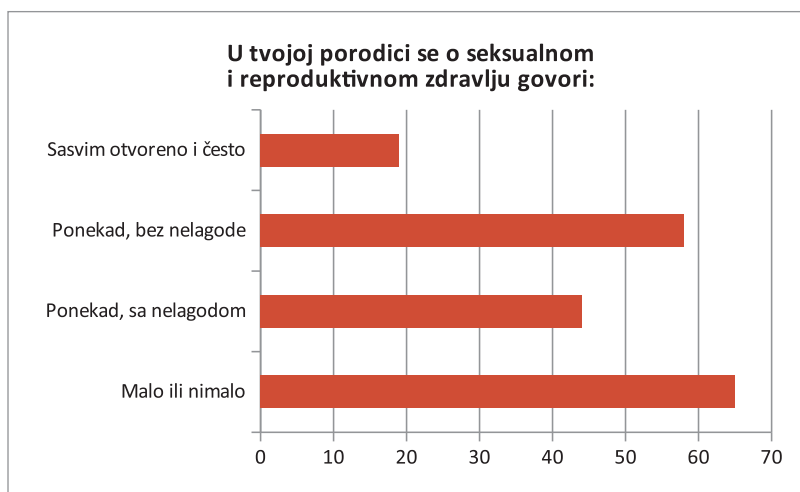
1. REZULTATI UPITNIKA I FOKUS GRUPA SA MLADIMA

1.1 Rezultati upitnika

Sopstveno znanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju na skali od 1 do 6 mladi ocenjuju prosečnom ocenom **3,52**. Nije bilo velike razlike u proceni: mladi sa sela su svoje znanje ocenili sa 3,37 a mladi iz grada sa 3,62; takođe su dečaci sopstveno znanje ocenili sa 3,62 a devojčice sa 3,44. Najčešći odgovor bio je „3 - osrednje“ (74/186) ili „4 – dosta znam“ (67/186), dok je svoje znanje sa 1 ili 2 ocenilo 16 anketiranih. Pet učesnika (dečaci) je odgovorilo da sve znaju na ovu temu.

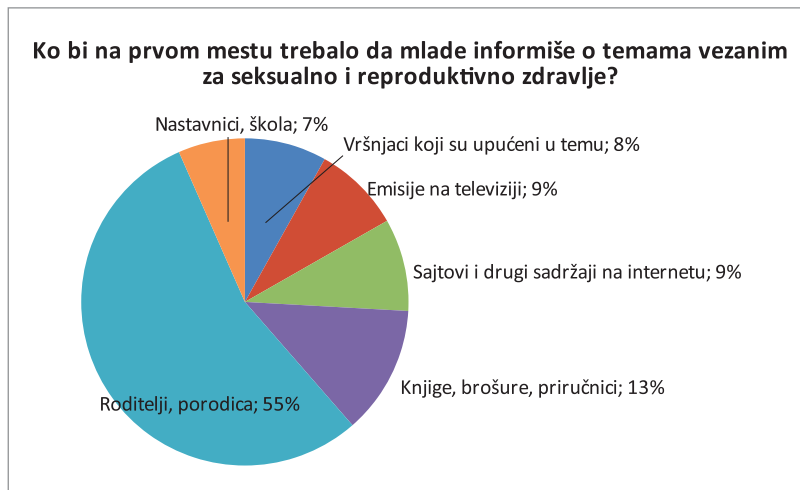

U porodicama većine učesnika (58,6%) se o seksualnom i reproduktivnom zdravlju govori malo, nimalo ili ponekad sa nelagodom. Jedna trećina navodi da o ovim temama u kući govore ponekad i bez nelagode, dok je tek svaki deseti učesnik naveo da se kod kuće o ovoj temi sasvim otvoreno i često priča.

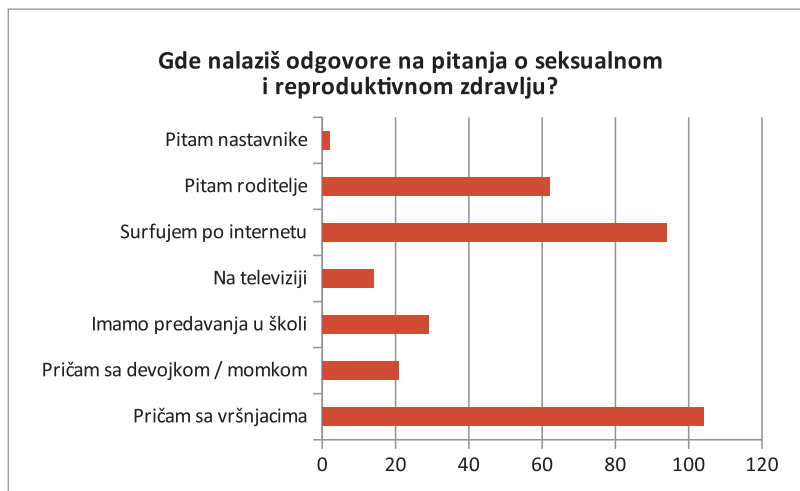

Na pitanje ko bi na prvom mestu trebalo da informiše mlade o temama vezanim za seksualno i reproduktivno zdravlje, više od pola mladih je odabralo roditelje i porodicu (58%, od čega nešto više devojčica nego dečaka). Svi drugi izvori su znatno manje važni po mišljenju mladih, uključujući internet (9%) i vršnjake (8%).

Mladi takođe najviše poverenja imaju u roditelje i porodicu kao izvor informacija (68,8% od čega nešto više devojčica nego dečaka). Internetu veruje 19,3% mladih od čega dve trećine dečaci, a nastavnicima i školi veruje 13,4%. Najmanje poverenja dobili su vršnjaci (8%), momak/devojka (4%) i televizija (8%).

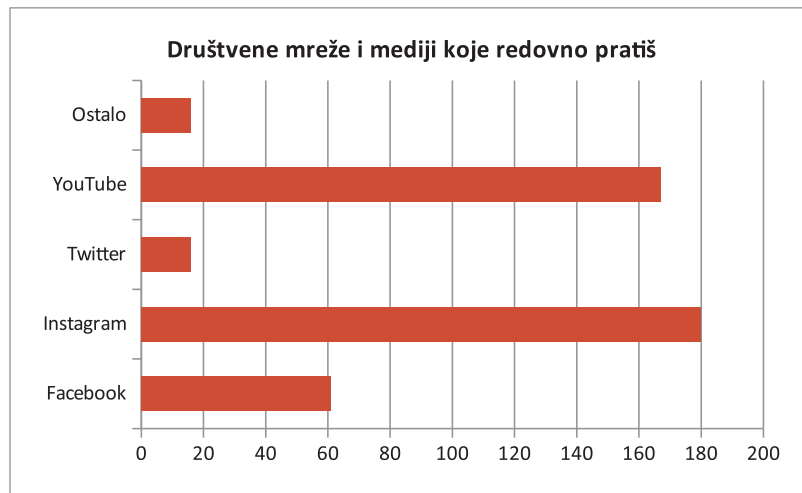
Međutim, kada se radi o **korišćenju izvora informacija**, na prvom mestu su **vršnjaci**, zatim **internet**, pa tek onda **roditelji**. Svi ostali izvori (škola i nastavnici, televizija, osoba sa kojom su u vezi) imaju znatno manji značaj. Mladi najviše koriste izvore kojima malo veruju, ali koji su im lako dostupni.

Svi učesnici fokus grupa koriste internet i većina ima nalog na nekoj društvenoj mreži, uglavnom na Instagramu. Samo 8,6% anketiranih nema nalog na društvenim mrežama. Njih 96,8% internetu najčešće pristupa preko pametnog telefona, a 15,6% preko računara.

Više od pola mladih (54,8%) može da prati, razume i koristi internet sadržaje na engleskom jeziku, a još jedva četvrtina (24,2%) pomalo zna engleski i može da razume.

Na internetu gotovo svi mladi redovno koriste Instagram (96,8%), njih 89,8% prati Jutjub kanale (YouTube), više od trećine koristi Fejsbuk (Facebook), a najmanje ih je na Tviteru (Twitter).

Pored navedenih, popularni su još i Snepčeta aplikacija za multimedijalno slanje poruka (Snapchat); Diskord platforma i kanal komunikacije za video igre i druge teme (Discord); Redit koji pravi izbor sadržaja sa društvenih mreža i služi za njihovo rangiranje i diskusiju (Reddit); kao i Dizer aplikacija za slušanje muzike (Deezer).

1.2 Rezultati fokus grupa

Održano je 20 fokus grupa sa ukupno 186 mladih prosečnog uzrasta 15,2 godina. Učesnici u fokus grupama su podeljeni po polu tako da se posebno razgovaralo sa dečacima, a posebno sa devojčicama; voditelji fokus grupa bili su istog pola kao i učesnici.

Na početku fokus grupe mladi su bili prilično zatvoreni, ćutljivi i pokazivali izvesnu nelagodu nakon najave o čemu ćemo razgovarati. Zato su voditelji otvarali razgovor objašnjenjem šta je to fokus grupa i sa kojim ciljem se organizuje, razmatranjem značenja pojmova „seksualno“ i „reproduktivno“, a zatim i davanjem šireg konteksta u kom će razgovor teći. Mladima je objašnjeno da se ova tema odnosi i na ljubav i zaljubljivanje, komunikaciju između mladih, stavove i ponašanje dečaka i devojčica, na informacije do kojih dolaze, izvore tih informacija i drugo.

Kroz dalji razgovor mladi su uglavnom postajali otvoreniji i zainteresovaniji da podelje svoje mišljenje. Mladi iz manjih gradova i sela pokazali su veću zatvorenost i otpor da o ovim temama pričaju, nego mladi iz većih gradova. Ipak, u svakoj grupi je bilo pojedinaca koji su bili otvoreniji za razgovor i koji su rado odgovarali na pitanja. Pokazalo se da ti mladi uglavnom otvoreno razgovaraju u svojoj porodici o ovim temama i da se manje stide. Kako je fokus grupa odmicala, to je zatvorenost popuštala i povećavala se zainteresovanost za razgovor. Do kraja fokus grupe čak im je bilo žao što se aktivnost završava („Tek sad mi se razgovara o ovome!“).

Vidljivo je da mladi o ovim temama retko razgovaraju sa odraslima, pa su sa tim bili vezani i neki problemi u komunikaciji. Bilo im je teško da nađu adekvatne reči i izraze vezane za seksualnost, kojima bi izrazili ono što misle. Uglavnom su se trudili da koriste pristojne reči, na primer „intimni

odnos“, „odnos“ ili „to“. Nekima je bilo teško da izgovore čak i pristojne reči za teme vezane za seksualnost, što je ponekad usporavalo razgovor i činilo ga previše uopštenim. Retko su navodili konkretne primere tema koje ih zanimaju ili pojmova koje pretražuju na internetu.

Primetno je bilo da su mladi često davali odgovore za koje pretpostavljaju da treba da ih daju odraslim osobama. Često su više govorili o tome kako nešto treba da bude, nego kako jeste. Neki od stavova koje su podelili bili su slični ili isti kao stavovi odraslih (roditelja). Zajedničko za stavove o mnogim temama bili su rodni stereotipi. Pojam roda i rodnih uloga, kao ni koncept rodne ravnopravnosti, nije dovoljno jasan mladima i mnogi tu temu shvataju kao borbu za prava žena i „ženska pitanja“.

Dečaci su pokazali veliku potrebu da razgovaraju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Za njih je to jedna od najvažnijih tema. Veoma im je prijala otvorena komunikacija i prilika da ih sluša i razume neko ko je bio nekad u njihovim godinama i prolazio sve ono što oni sada prolaze. Dečacima je najvažnije bilo da imaju poverenja u osobu sa kojom pričaju i da ih niko ne ismejava zbog toga što nešto znaju ili ne znaju. Takođe su uvereni da im treba više znanja u oblastima koje su im nepoznate i da je veoma važno da se o ovim temama govori.

Sa druge strane, devojčice su bile zatvorenije i manje spremne da pokažu zanimanje za teme vezane za seksualno i reproduktivno zdravlje. Često su oklevale da bilo šta kažu, govorile su u pola glasa ili su samo ćutale. Stav većine devojčica bio je da njih ove teme uopšte ne interesuju, ali i da ih na neki način plaše, zbunjuju i uznemiravaju. Devojčice naslućuju da za njih u oblasti seksualnosti postoje različiti rizici i opasnosti, a jedan od rizika je i samo priznavanje da se zanimaju za tu oblast. Zbog toga je među devojčicama uglavnom vladao otpor i oklevanje da o ovim temama razgovaraju, jer smatraju da im još uvek nije vreme za to.

1.2.1 Koliko mladi znaju?

Na pitanje šta znače pojmovi „seksualno“ i „reproduktivno“, dečaci su najčešće navodili da je to nešto vezano za seksualne odnose i zaštitu, za polno prenosive bolesti i kako ih sprečiti, za reproduktivne organe muškarca i žene, i za sprečavanje trudnoće. Devojčice su ove pojmove objašnjavale kao teme vezane za razmnožavanje, zaštitu tokom odnosa, sprečavanje da se zatrudni, zdravlje polnih organa, polne i druge bolesti, ali i osećanja koja se izražavaju na fizički način, nešto što se unutra oseća.

Dečake plaši mogućnost da njihova devojka ostane u drugom stanju i strah ih motiviše da traže informacije o zaštiti od neplanirane trudnoće. Međutim, po njihovim rečima, svi znaju za kondom ali ga retko koriste. O činjenicama vezanim za menstrualni ciklus uglavnom malo ili nimalo znaju. Na primer, većina nije znala koji su „plodni“ dani tokom ciklusa i zašto, i smatrali su da trudnoća ne može nastupiti u danima koji „nisu plodni“. Naveli su i to da oni ne žele da vode računa o tome i da su devojke te koje treba da misle na zaštitu od trudnoće.

„Jako malo (se koriste kondomi); oni ih kupe, ali ne koriste. Možda samo na početku, posle toga nikad više.“

„Ne pričamo o polno prenosivim bolestima, ni o kondomima. Mislim da se koriste, ne znam, ali su jako skupi - to je jedna užina.“

Na pitanje šta znači izraz „kontracepcija“ devojčice uglavnom nisu znale odgovor, već su nagađale da se radi o nekoj vrsti zaštite od nečeg nepoželjnog, od polno prenosivih bolesti, virusa i trudnoće. Pojam kontracepcije povezuju sa tabletama i zaštitom, ali nisu sasvim sigurne od čega. Uglavnom nisu znale da objasne menstrualni ciklus. Sumnjaju da li je i ono što znaju tačno i ispravno.

„Vrlo malo znamo... kada bismo pogledali na celo znanje, mi znamo mali deo, a koliko još ima stvari da se nauči.“

„Svi kao nešto znaju, u stvari niko ništa ne zna.“

„Dovoljno znamo za naše godine. (Kako znate?) Razgovarala sam sa mamom.“

„Kontracepcija... Čekajte samo sekund... znala sam, samo sam zaboravila.“

„Ja znam za pilule... Možda zaštita od nečeg što je nepoželjno?“

„Ja ništa ne znam, ali stvarno! (smeh)“

„To ja nikad nisam ni razumela (kako nastaje trudnoća). To su neki nazivi samo da se napamet nauči, kontrolni uradi i to je sve.“

1.2.2 Koliko iz zanima?

Na pitanje koliko ih zanimaju teme vezane za seksualnost i reproduktivno zdravlje, dečaci bez oklevanja odgovaraju da ih sve u vezi sa tim veoma zanima. Navode da skoro da nema dečaka koji se sa ovim ne slaže. Smatraju da oni o ovim temama međusobno više razgovaraju nego devojčice i da su otvoreniji, a to je, po njihovom uverenju, i jedino normalno ponašanje. Jedino o čemu ih je sramota da pričaju su osećanja. Kao teme koje ih najviše zanimaju, dečaci su naveli: kako se vodi ljubav, kako izgraditi porodicu i biti dobar otac, kako da se izbegnu polno prenosive infekcije, kada je najbolje vreme za prvi seksualni odnos.

„Najviše nas zanimaju seksualni odnosi, da se ne lažemo.“

„Interesuje nas kako je devojčicama, kako to kod njih sve funkcioniše.“

„Da li je dobro da se koristi kondom, da li to treba, kako to ide? Neke od nas je sramota da kupimo kondom, tako kad odemo u radnju i to treba uzeti, svi znaju zašto ih kupuješ. Mi imamo 15-16 godina, i onda idemo tako u radnju i tamo radi neka žena i mi odmah pomislimo šta ako ta žena poznaje moju mamu i kaže joj - onaj tvoj kupuje kondome!“

Po mišljenju dečaka, ove teme isto toliko zanimaju i devojčice, ali na drugačiji način: one su više zainteresovane za osećanja i zaljublivanje. Dečaci veruju da devojčice puno znaju o seksualnosti, naročito o temama koje su dečacima manje poznate, iako to ne bi priznale jer pokazuju nezainteresovanost, nelagodu ili gađenje. Smatraju da devojčice znaju čak i više od njih zato što su temeljne u traženju informacija, postavljaju pitanja i traže odgovore. Osim toga, one imaju menstruaciju pa zato imaju potrebu da više znaju. Ipak, bilo je i mišljenja da devojčice možda i nisu toliko zainteresovane za seksualnost jer o tome ne razgovaraju otvoreno.

„Sve nas zanima (tema seksualnosti), a ako nekog ne zanima, onda on nije normalan!“

„Zanima nas dve hiljade i sto posto, počinjemo u sedmom razredu još da se zanimamo.“

„Devojčice prislušuju kada dečaci pričaju o ovome.“

„Ja mislim da podjednako znaju kao mi. **Praktično svako zna svoj deo...**“

„Meni je drugarica pričala da one mnogo razmišljaju o tome, mnogo više nego mi, sve ih zanima, a tek da čujete njihove priče!...“

„Devojčice su definitivno perverznije od dečaka, a to sam video na Instagramu na jednoj stranici koju pratim. Npr. na Instagramu napišeš 'pitaj me šta hoćeš' i onda tu kreće svašta da se piše i to uglavnom devojčice.“

„Devojčice drugačije razmišljaju, one su mnogo zrelije od nas. Dok je nama samo to u glavi, one se sudržavaju, kontrolišu se, a mi samo mislimo o tome.“

Za razliku od dečaka, devojčice većinom kažu da ih teme vezane za seksualno i reproduktivno zdravlje ne zanimaju, da im je rano da se za to interesuju, da im informacije o tome još uvek ne trebaju i da ih zato ne traže. Iz razgovora sa njima se vidi da ih ove teme pomalo brinu i plaše, i da je radoznalost u drugom planu. Takođe postoji utisak da ih je sramota da kažu kako se zanimaju za ove teme, da se stide i ustručavaju. Retke su bile devojčice na fokus grupama koje su navodile da ih ova tema zanima. Od tema koje ih zanimaju navele su: kada je najbolje vreme da devojka i dečko imaju intimne odnose i kako da priđu dečku koji im se sviđa, da li uzimanje pilula može ostaviti posledice na hormone pa da posle ne mogu da imaju decu, i da li posle abortusa žena može da ima decu.

„Ja nisam nikad ništa tražila na ovu temu, ne zanimam se baš.“

„Mene ta tema nekako ne dotiče, nije sad da sam nešto preterano zainteresovana. Nemam vremena i nekako ne želim, ne zanima me sad to.“

„Ne želim da znam, ni mislim, ni osećam ništa.“

„Ja niti pretražujem, niti pričam sa roditeljima. Prema roditeljima je strahopoštovanje, a i ne zanima me.“

„Pa ja se dosta zanimam. Zato što hoću da znam, zanima me ta tema. Znam dosta za svoje godine. Moja mama je bila najbolji izvor, otvoreno sasvim o svemu pričamo. Ne treba ja da se stidim, ne treba da krijem ništa.“

„Ja to sad u ovim godinama ne bih nikad uradila, nemam potrebu za tim zato što sam mala, ali bih htela da znam.“

1.2.3 Rodne uloge

Mnogi stavovi koje su mladi podelili na fokus grupama bili su izrazito obojeni rodним stereotipima. Tako dečaci veruju da su devojke emotivnije od mladića a da momci ne treba da pokazuju osećanja,

već da uvek budu „cool“. Smatraju da muškarci imaju znatno jači seksualni nagon od žena i više ih zanima fizički izgled, dok devojke tragaju za romantičnom idealnom vezom. Oni pokazuju veću slobodu da razgovaraju o seksualnosti jer više o tome razmišljaju i manje se stide nego devojčice. Za devojčice smatraju da se one više stide iako su zrelije i naprednije od njih samih. Za dečake, uzoran muškarac je pametan i obrazovan, prema devojka se zaštitnički ponaša i ne iskorištava ih, ne pokazuje slabosti, veran je, pažljiv i posvećen porodici. Devojka treba da bude lepa, kulturna, zrelija od muškarca, pametna i verna.

„Muškarci su zatvoreniji, a žene su jače. Ako muškarac plače, to nije OK. A ako neko vidi da muško plače, onda si gotov.“

„Uvek je važno da pokažeš tu neku grublju stranu...“

„Važi mišljenje da su muškarci dominantni a da su žene seksi igračke.“

„Mislim da devojke mnogo manje gledaju tu telesnu privlačnost nego mi, one više žele da imaju nekog ko ih razume i ko je pažljiv, nego nekog ko dobro izgleda.“

„Žensko je stvoreno da priča, a muško da radi.“

„Mi muškarci, kada vidimo lepu devojku, spremni smo da preskočimo sve one prve korake koji podrazumevaju upoznavanje, emocije i slično, dok je devojka sve to bitno. One kad vide lepog muškarca, njima je bitan stav, vreme da se otvore, emotivno vežu za njega, pa tek onda da dođe od nečeg.“

„Ljubav i zaljubljivanje su ženskaste teme, npr. ovaj dečak mi se sviđa... One su emotivnije.“

„Devojčice gledaju serije gde je sve idealizovano, onda naiđemo mi koji to nismo, i posle određenog vremena se nekako prilagodimo. I njih sve zanima isto kao i nas, ali možda malo kasnije.“

„I dečaci plaču, samo javno ne. Kad ti se plače izdržiš, i to je to.“

Devojčice veruju da one sazrevaju ranije u odnosu na dečake i da su zato one odgovornije i ozbiljnije, a dečaci nezreli. I u smislu polnog sazrevanja navode da su one te koje dobijaju menstruaciju, dok dečaci to nemaju, pa zato o tome ne znaju puno. Misle da dečake mnogo više zanima seksualnost i da se manje stide, a njihovo hvalisanje tumače kao potvrdu nezrelosti. Kada neka devojka izađe na loš glas, devojčice smatraju da je to delom zbog ponašanja same devojke („Sigurno je sa razlogom izašla na loš glas“), a delom zbog dvostrukih standarda koji važe za dečake i devojčice, kojih su svesne.

„Kada bi mene pitali kada treba početi (sa seksualnim odnosima), ja bih rekla sa 17, 18 godina minimum, a ako je kasnije onda još bolje. To je što se tiče devojaka, a muškarci su nezreli do 40-te.“

„Devojčica što je spavala sa momkom ispada k**va iako joj je prvi put, nije ona imala njih trista. A oni ispadaju frajeri kada promene 30 devojaka u mesecu.“

„Nije fer. To je sramota ako devojčica uradi, a ako je muško... Za žensko će uvek ići priče, i izmisliće se... bukvalno ne smem da izađem do grada sa drugom, jer će se pričati.“

„Ali uvek mi nekako više nastradamo. Može da se desi slučajna trudnoća... dok oni ne vode toliko računa o tome. Oni to shvate kao igračku, nešto što će da urade i ajd' ćao.“

„Ako devojka zna (više o ovoj temi), ona je nekulturna, nenormalna, bolesna...“

„Devojčice su ozbiljnije, a dečake to isto zanima ali su neozbiljni. Devojčice su pre te koje će tražiti o bolestima, a njih zanima kakav je seks, šta je to. Mi brinemo o svemu.“

„Dečaci o tome slobodno pričaju, a ja kad spomenem nešto o tome, kao, ti to znaš!? Zašto devojčica to zna!? A opet, pokazuju mi to...“

„Ja smatram da devojka uvek treba kod sebe da ima kondome. Jer ne možeš uvek da se osloniš na njega. Mislim da devojke ne bi osuđivale drugu devojku da je vide kako kod sebe ima kondom, ali da muško to vidi, bilo bi – aaaa, pa šta ćeš ti da radiš sad sa tim?...“

„Devojčica mora da bude poslušna. Kad se devojka uda, roditelji joj kažu - slušaj muža i njegove roditelje, budi poslušna i u braku, uvek će ta rečenica biti tu. Uvek taj strah od nasilja nad ženama, uvek strah jer žena misli - meni neće niko verovati, on je muško, ja sam samo jedna žena.“

Dečaci smatraju da ne treba da pričaju o ljubavi i osećanjima, a naročito ne da ih otvoreno pokazuju. Na ovu temu su dečaci ti koji pokazuju nelagodu i ne žele da razgovaraju, iako su svesni da je to „pravilo“ nametnuto od strane okruženja. Ipak, većina to ne dovodi u pitanje i pristaje da se tako ponaša. Razgovor o osećanjima je za dečake visoko poverljiv i rezervisan samo za najbolje prijatelje i osobe od poverenja.

„Ja ne mogu sa svakim da pričam o tome (osećanjima). Samo sa najboljim drugarima.“

„Neee, mi nikad ne stavljamo statuse (na Instagram), to je smešno. To je tvoja privatna stvar i šta sad neko treba da zna bilo šta o tome... Okej je to podeliti sa najboljim drugom, ali da sad svi koji te prate treba da znaju to, to nikako...“

„Kad bi neki momak pričao o ljubavi i zaljublivanju, dobio bi odgovor - šta patetiš, nećeš da se družiš sa drugarima... Ne dao Bog da neko zaplače zbog devojke!“

„Ako me devojka otkači pa da se rasplačem, ili još gore da to neko vidi, mogao bih sebi grob iskopati odmah jer bi ispalo da sam slabić, da sam debil, mnogi bi rekli šta ja znam šta je ljubav...“

„Za nas je okej da budemo čvrsti, da nismo emotivni, jer se od nas očekuje da smo takvi. Nažalost, mi podležemo tom šablonu. Ali ipak smatramo da smo možda delom drugačiji od devojaka kada su emocije u pitanju, stabilniji smo, držimo to u sebi.“

„Meni kad se dopada neka devojka, ja neću preterivati sa emocijama nego ću biti umeren u tome.“

„Neke piju i alkohol jer to je sad nešto vau, tako treba...to nije u skladu sa njima, one su žene, nije lepo videti kako se vuku po podu, a za muškarce je to prihvatljivo. Za muškarca je to normalno, za njih smo navikli da oni piju, za žene nismo i jako je ružno kad se to vidi.“

Po pitanju stvaranja porodice, devojčice su sigurne u to da će imati decu jer je za njih to nešto što se podrazumeva. Ne razumeju i osuđuju žene koje se ne uklapaju u ovo pravilo.

„Da, naravno da planiram da imam decu! Zato smo na planeti da bismo se razmnožavali.“

„Pre su se sa 17, 18 godina udavale. Sad se udaju sa 40, nisu ni da budu majka, a ima i devojčica koje se sa 13 godina ostvare kao majka. Ja ću decu imati sa 24, 27 i 29. Dva dečaka i devojčica. Samo nek su živi i zdravi.“

1.2.4 Gde mladi traže informacije?

U svim fokus grupama dobijeni su slični odgovori devojčica i dečaka na pitanje gde najpre traže informacije o seksualnosti i reproduktivnom zdravlju. Na prvom mestu navode internet i roditelje, slede vršnjaci i nešto stariji drugari, a potom svi ostali izvori informacija – predavanja, škola, dečko ili devojka, starije društvo, lekar, psiholog u školi i drugo. Pri tom televiziju, radio, knjige, novine i časopise skoro uopšte nisu navodili kao izvor informacija. Dečaci najčešće navode očeve, stariju braću i druge muške članove porodice kao izvor informacija, a devojčice mame i starije sestre. Takođe su dečaci češće pominjali iskusnije vršnjake i društvo u odnosu na devojčice.

Internet

Internet je najčešće pominjan kao prvi izvor informacija na kom mladi traže odgovore na svoja pitanja. U svako doba im je dostupan preko „pametnih telefona“ i svi ga koriste. Pretraživanje interneta je brz i lak način da se traže informacije o nečemu za šta ih je sramota da pitaju druge („Možemo da se informišemo, a da niko ne zna ko smo“). Većina mladih pretražuje internet i na engleskom jeziku navodeći da tako mogu da nađu mnogo više informacija.

Među mladima je uobičajeno da, prilikom otvaranja naloga na internetu, prijavljuju da su stariji nego što jesu, odnosno da su punoletni. Na ovaj način se zaobilazi zaštita maloletnika od raznih sadržaja na internetu, a njima postaje dostupno sve što se na internetu objavljuje. Devojčice navode da su otprilike u petom ili šestom razredu osnovne škole otvorile svoje prve naloge, uglavnom na Fejsbuku, iako ga danas retko koriste.

Dečaci navode da gledaju Jutjub kanale (popularni su „jutjuberi“ Muđa, Janko, Baka Prase i drugi), video klipove i razne sajtove na kojima se nalaze pornografski sadržaji. Devojčice većinom negiraju da pretražuju internet u potrazi za ovim temama, a ako to i rade, ne gledaju video snimke i slične sadržaje već pretražuju koristeći Gugl pretraživač (Google).

Popularni „jutjuberi“ koje prate stotine hiljada mladih imaju važan uticaj na adolescente, a u njihovim video objavama često se govori o seksualnim odnosima, komentarišu se seksualni atributi devojaka, mnogo se psuje. Pesme koje jutjuberi snimaju i postavljaju na svoje kanale često imaju seksualno eksplicitan tekst. Sve to ima na stotine hiljada, a nekad i više od milion pregleda. Na fokus grupama je primetno da mladi oponašaju način na koji njihovi uzori sa interneta govore i ponašaju se, nose njihove majice i slično.

Društvene mreže i aplikacije za razmenu poruka su veoma popularne među mladima. Skoro svi imaju naloge na Instagramu; devojčice ga koriste jer vole da imaju puno pratilaca, a i dečaci su tamo

ali verovatno ne provode toliko vremena na toj mreži. Takođe su popularni Snepčet, Mesindžer, Diskord, Redit i Dizer. Mnogo manje koriste Fejsbuk jer se smatra starom, prevaziđenom društvenom mrežom koju koristi generacija njihovih roditelja.

„Pratimo jutjubere... Oni na primer pričaju o svom prvom seksualnom iskustvu.“

„Uglavnom gledamo klipove.“

„Svi koriste internet i gledaju jutjubere, pogotovo mala deca. Baka Prase... to onako bezazleno zvuči, ali nije. Ima tu priča o tim temama, seksu... Pola miliona (pratilaca) je naše godište a ostali su mlađi, a on psuje i sve, i onda deca to ponavljaju.“

„Ja napišem na internetu ono što me zanima, npr. šta znači ako mi devojka kaže 'kasni mi'.“

„Fejsbuk niko ne koristi, to je kao dinosaurus, možda samo neko koristi Mesindžer.“

„Snepčet najviše koriste devojčice, a mi kad se slikamo kao neki gejevi smo, kad se ulepšavaš tako.“

„Dečaci pretražuju internet, ali ne na dobar način. Ne pretražuju posledice, već koliko je to zapravo zabavno, kako da stignu do toga i... što pre da njima bude lepo, a za devojčice nije bitno. Možda više gledaju i kako da se ne izblamiraju, ali ne i koliko je to štetno, kako treba da se zaštite – to zanemare.“

Mladi navode da sa rezervom uzimaju ono što na internetu nalaze jer misle da sve što tamo vide nije tačno. Smatraju da na internet može da postavi šta ko hoće i da ne treba verovati svemu što tamo nađu. Veruju „poznatim sajtovima“ u koje ubrajaju i Vikipediju (Wikipedia), sajtovima velikih kompanija i onima koji imaju veliki broj pregleda.

„Najtačnije je kad odemo na Vikipediju, bolje nego na neki manje poznat sajt.“

„Nikad do kraja ne treba verovati internetu, nismo baš pali sa Marsa.“

„Internet je najgori izvor informacija jer tu ima svega, i tačnog i netačnog.“

Mnogi su naveli da se plaše da koriste Gugl jer ih rezultati pretrage uznemire i uplaše. Najčešće se radi o raznim bolestima i stanjima koja su povezana sa pojmovima koje upisuju u pretraživač.

„Ukucam šta, kako, zašto, zbog čega... šta me zanima u vezi toga i onda po sajtovima gledam. Nađem odgovor ali me plaši šta pročitam, ne volim baš na internetu da tražim jer odmah šalju kod lekara. Kad pročitaš ti se odmah uplašiš jer piše sve šta može da bude. Informacije su uglavnom medicinske.“

„Ponekad sam zadovoljna odgovorima, a nekad se još više zbunim. Konkretno bila sam bolesna i ja sam ukucala, a onda je ispalo da je to smrtno nešto.“

„Jako često guglam te polno prenosive bolesti zato što znam da se u današnje vreme jako retko koristi zaštita, meni to nije jasno ni za šta, ali to mene zanima.“

„Želim samo da mi odgovore konkretno, a dobijem sajtove neke klinike i bolnice. Ima nekih latinskih izraza, oni to tako zakomplikuju da izgleda kao naučno napisano. A često izađu rezultati iz Zadruga i slično.“

„Jako retko pretražujem, jednom sam to uradila i nikad više. Možda ću ponovo za par godina. Ne znam, meni je to kao da se skinem gola pred nekim, to ne mogu, neprijatno mi je...“

„Nekad me Gugl upućuje na sajtove koji su za one preko 18 godina.“

Mladi su svesni da većina stvari koje pronalaze na internetu, posebno na pornografskim sajtovima, ne odgovara realnosti i da ne daje tačnu predstavu o tome kako seksualni odnosi i ponašanje ljudi izgledaju u stvarnosti.

„Dobra strana interneta je što nam može pokazati jasnu sliku, a loša je kada pokazuje da je to savršeno, a u stvarnosti i nije tako. Mi bismo hteli da vidimo kako sve to izgleda sa osobom koju voliš i u koju si zaljubljen, a na internetu se to ne prikazuje.“

„Ja mislim da sve to na internetu što mi gledamo, ne prikazuje sliku koja je realna. Sve je to njihov posao i ne prikazuje ono što mi želimo da vidimo, to nije stvaran odnos između dvoje ljudi, to je čisto nečiji posao. Mi smo svesni toga ali prosto svi sadržaje tog tipa gledamo na internetu, bar mi muškarci.“

„Nije isto kad pitaš roditelje i nađeš na internetu. Roditelj kaže nešto drugo, a internet nešto sasvim treće. Na primer: pitam mamu koliko je dobro da ja spavam sa dečkom, ona kaže to nije još za tebe, ti si još mala, a na internetu baš moje godište i malo starije od mene tad gube nevinost i tad spavaju sa osobom u koju imaju najviše poverenja.“

„Na Jutjubu... neke osobe mogu lepo da prepričaju to, i u kojim godinama bi trebalo i sve. Preporuka? Sanja Stanković, pričala je više o tome kako treba da se osetimo da znamo da smo sigurne. Pričala je uopšte o zdravlju ali više se fokusirala na to kako da osetimo da je vreme za to.“

Roditelji

Roditelji su jedan od najvažnijih izvora informacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, po mišljenju mladih. Naročito ih često navode devojčice. Ovakav stav mladih prema roditeljima je izraz poverenja u to da im roditelji žele najbolje i uverenja da su oni stariji i iskusniji, da imaju tačne i pouzdane odgovore i da će im uvek dati najbolji savet. Mladi su mnogo više pričali kako bi razgovor sa roditeljima trebalo da izgleda, nego što zaista sa njima razgovaraju. Iako znaju da imaju podršku roditelja i veruju im, navode da su razgovori sa njima usputni i svedeni na šalu.

„Razgovor sa roditeljima je uvek neka šala i površno.“

„Pa to uglavnom ide kao šala, jer je tako najlakše. Tako ništa ne možemo ni da saznamo, ali eto, kao, računa se da pričamo o tome...“

Dečaci lakše pričaju sa očevima, starijom braćom i muškim članovima porodice. Razgovor pred majkom im je veoma neprijatan. Devojčice većinom lakše pričaju sa majkama, sestrama i drugim ženskim članovima porodice, ali su navodile i da su bliske sa tatom ili starijim bratom, da sa njima više razgovaraju i da u njih imaju više poverenja.

Mladi koji su imali pozitivna iskustva sa roditeljima u razgovorima na ovu temu otvoreno su o tome pričali tokom fokus grupe uvereni da su upravo roditelji najbolji izvor informacija. Stavovi koje su iznosili često su bili su preslikani opšti stavovi društva prema seksualnoj edukaciji, gde je dominantan stav kako su oni još uvek mali i da ove teme ne treba da ih previše zanimaju.

„Roditelji uvek daju konkretnije i punije odgovore od vršnjaka, ono što čujemo od vršnjaka je nekako na pola a informacije koje dobijemo od roditelja su pouzdanije i tačnije.“

„Za njih (roditelje) znamo da nas nikad ne bi lagali, oni imaju mnogo više iskustva od nas i sve što kažu uglavnom im verujemo.“

„Roditelji nas od malena uče da je sramota pričati o tome i onda kad porastemo, samo to imamo na umu.“

„Uglavnom kad se nešto desi, onda pričamo o tome. Vrlo često govore da poštujemo devojčice, zabranjuju da šaljemo slike devojčica i da šaljemo svoje slike nekom, o tome pričamo jer se to dešava.“

„Meni su roditelji strogi ali kad se priča o ozbiljnim temama, onda su malo otvoreniji. Tata kaže - ja sam ti najbolji drug, uglavnom pita ima li neka devojčica da ti se sviđa, onda mama kaže pazi kako se ponašaš sa devojčicom i slično.“

„Pristup roditelja je bitan. Ja ne bih znala da mami smem sve da kažem, da ona meni nije rekla, da se ona ne postavi prema meni tako. Meni je lakše sa mamom da pričam, samo mi je rekla – budi pametna, nemoj ni sa čim da žuriš, ja ću biti uvek tu pored tebe i pomoći ću ti u svemu.“

„Ja mami sve pričam i najviše poverenja imam u nju. Tipa... prva ljubav, kad sam se zaljubila pitala sam je, sve je znala, dala mi je savet, i uvek je bila tu uz mene.“

„Kod mene mama sama počne da priča jer je dosta informisana i otvorena o svemu tome.“

„Kod mene je otac često pokretao tu temu. On uvek krene sa pričom kako se trebam ponašati prema devojka. Nikad ne treba da ih shvatam kao objekat, nego da su one ljudska bića kao i ja sam.“

„Ja sam sa mamom dosta otvorena i otvoreno pričamo, sve probleme joj kažem pošto me razume i uvek mi da savet. I nikad se ne ljuti ni za šta što je pitam.“

„Mene nije sramota sa mojom mamom da pričam o tome. Moja mama je kroz to prošla, ona je zatrudnela vrlo mlada sa mojom sestrom, ona zna da mi kaže na šta da pazim.“

„Samo sa bakom pričam. Ona kad sazna da imam dečka odmah me zove i kaže „Nemoj to da radiš bez zaštite!“ (smeh), ja joj kažem - imam 16 godina i ne planiram to sad da uradim, ona kaže dobro, ja da te uputim!“

„Ja sa tatom otvoreno pričam, on mi daje savete baš u vezi muškaraca. Kaže da su svi konji uglavnom. Mislim, može se naći dečko za primer, ali danas uglavnom svi postaju konji. Njihovo ponašanje i razgovori...“

Mladi navode da su informacije koje dobijaju od roditelja ograničene samo na neke teme i da sa njima ne mogu da razgovaraju o svemu što ih interesuje. Pominju da roditelji nisu dovoljno upućeni u današnja dešavanja, da su staromodni, pa zbog toga imaju problem da ih pitaju za neke stvari. Takođe se taj razgovor često svodi na poruke i savete koje odrasli daju deci, a koje ne prati i objašnjenje kako to i ostvariti. Primer za to su poruke o zaštiti i da bi trebalo da se čuvaju, ali se u detalje ne ulazi. Dečaci obično razgovor sa roditeljima započnu kada postoji neki povod, na primer ako kažu da izlaze u grad sa devojkom, pa roditelji počnu da se šale. Ovakav spontan i šaljiv način komunikacije hvale kao dobar, jer smanjuje osećaj neprijatnosti. U razgovorima dečaka sa roditeljima često je prisutno podsticanje i ohrabrivanje na stupanje u veze sa devojka; od dečaka se očekuje da za to pokazuju interesovanje.

„Ako ih pitamo, onda dobijemo informacije. Ipak o tome ne pričamo jer je sramota. Kad su deca mala, onda ne treba ni da ih to zanima.“

„Ponekad pričamo o tome. Pitaju je l' imaš devojku, jesi li je poljubio, je li te poljubila, itd.“

„Meni tata kaže - ako nemaš devojku, nema para za izlazak, šta će ti...“

„Tata je muško i razmišlja slično kao i mi, a mame nas smatraju da smo jako mali, koliko god godina da imamo. Otac se smatra uzorom; mamu nekad slažem, ali tatu ne...“

„Meni tata kaže - prvo se oženi, pa onda pravi decu.“

„Meni mama uvek kroz šalu krene da priča i uvek pomene da će da mi kupi kutiju nečeg kad krenem na ekskurziju. Meni bude jako neprijatno, skroz pocrvenim, a ona ništa.“

„Mom drugu su roditelji kupili pakovanje kondoma i rekli su mu gde se nalazi, i ako želi da se nauči, da može slobodno da proba.“

„Sad misle da smo mali za to, a posle kažu da smo zakasnili.“

„Možda misle da sami treba da naučimo?“

„Pa neće ti roda doneti dete, kažu.“

Na svim fokus grupama bilo je mladih koji sa roditeljima na ove teme uopšte ne razgovaraju. Razlog je zatvorenost roditelja za ove teme, stid i neprijatnost koju osećaju. Neki roditelji pokazuju ljutnju i brigu kada ih deca nešto pitaju, jer to tumače kao znak da je njihovo dete postalo seksualno aktivno. Naročito su devojčice nailazile na prepreke, a neke i na kazne, u pokušaju da razgovaraju sa roditeljima. Istovremeno mladi navode da bi im puno značilo kada bi sa roditeljima mogli otvoreno da razgovaraju.

„Ja recimo nikako ne mogu da pričam sa roditeljima jer mi je neprijatno, celo telo mi se oseća neprijatno. Nije prirodno da pričamo sa roditeljima o tome i postoji neka sramota.“

„Ja bih jako voleo da sam od malih nogu mogao da pričam sa roditeljima, to bi mi baš značilo.“

„Meni mama kaže - ti si previše mala za te stvari. A tata, njemu kad kažem, on kao - ne mogu sad, i tako, ode u drugu sobu, nikad nismo pričali.“

„Ja se sećam kako je moj brat pitao mamu, a ona mu rekla imaš internet, pa se tamo informiši o tome.“

„Tata mi je rekao - ne smeš da imaš dečka do svoje osamnaeste godine. Bio je ozbiljan.“

„Ako ih nešto pitam, oni odmah misle da se desilo. Nije se ništa desilo, samo hoću da znam unapred! Želim da se edukujem i informišem unapred, jednostavno.“

„Mama to blokira odmah. Ja sama tražim odgovor na pitanje, na internetu i sa drugarima, više nemam gde. Oduzeće mi telefon, zatvoriće me kod kuće i tako.“

„Meni tata kaže ako treba nešto da slobodno pitam, ali ja nikad nisam. Nije me ni pitao ozbiljno da li imam devojkju.“

„Kazniće me jer nju jako nervira ta tema, ili se stidi. Ja bih najviše volela sa mamom o tome da pričam ali ona se nekako zatvori i ne da nikakvu šansu za razgovor. Znam da će biti takva reakcija ako nešto pokrenem i zato se dve godine već ne obraćam mami uopšte.“

„Ja uglavnom ne pitam njih. Roditelji uvek kažu - šta god da radiš, koristi kondom.“

„Mama kaže ne treba ti to, sve će doći na vreme, saznaćeš, ali ne znam kako da saznam ako nemam gde, bukvalno? Ni u školi ne pričaju, nešto malo na internetu, od drugara i starije sestre, ali nešto znam a nešto ne znam. Ali mama nikad nije služila kao izvor informacija. Najviše što govorim nekome je sa starijom sestrom. Sa tatom samo neka šala.“

„Nekako sad, kad sam stariji, misle da znam...“

„Kad sam pitala mamu da li može umesto uložaka da mi nabavi tampone, ona je bila šokirana, počela je da viče, kao, to ne smeš da koristiš dok si nevina, ali na kraju je saznala da se sme koristiti.“

„Kad je nešto jako, jako zabranjeno, onda dete to sakrije u sebi i sa godinama postane nezdravo.“

„A onda se posle neki roditelji pitaju zašto neko napravi dete sa 15 godina...“

„Ja bih volela da moja mama tako priča sa mnom, ali ja ne mogu ni da pitam jer mi je glupo, a ona...“

„**Možda oni ne žele da mi znamo.** Možda misle da nismo spremni i zreli da znamo, da smo još uvek mali... ili ipak nisu dovoljno bliski sa decom.“

„Trebalo bi što više sa nama da pričaju.“

„**Roditelji misle da to dete ne zanima. Nisu upućeni koliko mi informacija imamo.**“

„Ima i roditelja kojima je nelagodno da ovu temu pokrenu pred decom jer ni oni nisu pričali sa svojim roditeljima.“

„Ja mislim da ne bi bilo neprijatnosti da su i naši roditelji imali mogućnost da se tabui razbiju ranije.“

„Mama mi je pričala da je prvi put suknu obukla sa 20 godina, moj deda joj nije dao. Ja sam jednom šorc obukla i onda je moj deda na mene vikao i onda mi je mama to ispričala.“

Vršnjaci

Vršnjaci su važan resurs za razmenu informacija i učenje o normama vršnjačke grupe. Vršnjaci su tu da se o osjetljivim temama slobodnije razgovara, da se podele iskustva, dobije i pruži podrška. Istovremeno su poverljivi razgovori sa vršnjacima rizični ukoliko se izigra međusobno poverenje. Vršnjaci mogu biti i izvor pritiska i represije za one koji se ne uklapaju u očekivano, poželjno ponašanje.

Mladi su svesni toga da među vršnjacima ne mogu očekivati da nađu znanje i iskustvo za kojim tragaju, jer slute da i oni jednako malo znaju. Stoga sa rezervom prihvataju ono što od njih čuju, svesni da tu ima mnogo preterivanja i neproverenih podataka. Među dečacima često vlada neka vrsta takmičenja i dokazivanja sopstvene muškosti. U njihovom društvu se visoko vrednuje kada neko ima više devojaka i kada je već imao neka iskustva sa njima. Isto tako se izvrgava ruglu neko ko pokazuje osećanja i odstupa od pravila po kojima se dečaci trebaju ponašati. Pritisak vršnjačke grupe na dečake je nekad vrlo snažan i oni su ga svesni.

*„Kad idemo negde na žurku, odmah je prvo pitanje jesi li smuvao nešto, i onda krene priča, šta je ko uradio. Nekad verujemo, nekad baš i ne... **neko ima i snimak...** zavisi i od toga ko priča.“*

„U mom društvu nas ima 6-7 i svako od nas je do sad imao neku devojku, nekad je smuvao nešto, ali ima njih dvojica koji nikad nisu. Jedan od te dvojice, za neku seosku slavu, navodno je bio sa nekom likušom (devojkom) i sad ko zna šta je on radio, kako ju je smuvao... posle toga, ja sam pitao tu devojku šta se desilo i ona mi kaže da ništa od toga nije bilo. Hteo je da ispadne da i on ima iskustvo, da je nešto uradio. Svi mi znamo da on laže, ali niko neće ništa da mu kaže.“

„Ja ću vam ispričati šta se meni desilo, prošle godine sam izašao sa jednom devojkom, i tako šetamo u centru i ona meni kaže - ja sam htela večeras da to radimo. Ja nju pitam, šta da radimo, a ona - pa kao, ja sam htela večeras. Ja sam joj rekao da neću, onda je ona kao počela da plače, pa sam joj rekao ajde dođi sutra kod mene i onda smo to uradili.“

„Kad kažeš da voliš nekog onda si papučar, slepac...“

„To što pričaš da si imao puno riba, pričaš samo iz jednog razloga, a to je da bi ispao šmeker, ne postoji nijedan drugi razlog.“

„Ako kažeš ova devojka je baš lepa, onda si papučar, a ako kažeš ja bih spavao sa njom, onda si faca.“

Informisanje dečaka preko vršnjaka je vrlo zastupljeno, ali se svodi na razmenu iskustava da li je neko „nešto uradio“. Iako dečaci razgovaraju međusobno, nemaju dovoljno poverenja da bi vršnjacima rekli sve što ih zanima. Većina dečaka je navela da ima bar po jednu jako dobru drugaricu sa kojom razgovaraju u poverenju, ali da verovatno postoje stvari koje zadrže samo za sebe.

„Ne pričamo sa svakim jer se to sve dalje prenosi, vrlo često se dešava da neko ko te ne voli prenosi informacije dalje i to čak dođe do devojke koja ti se sviđa, a uvek imaš nekog ko ti želi nešto loše.“

„Pričamo o iskustvu jer nam je to zanimljivije, ne pričamo o preventivnim stvarima nego o onom što nam se dešava.“

Devojčice su u kontaktu sa vršnjacima zatvorenije, navode da nemaju mnogo poverenja u drugarice i da se njima ne bi poveravale. Rizik da će to one ispričati nekome previše je veliki. Sa dečacima razgovaraju, neke imaju dobre drugare sa kojima mogu da pričaju o svemu. Naročito ih smatraju dobrim izvorom informacija ako žele da saznaju „kako muškarci razmišljaju“. Svesne su da se dečaci hvale svojim vezama i potvrđuju da su takvi dečaci popularni među devojčicama.

„Drugarice - nikako! Zato što će jednog dana doći taj period kad ćemo se oko nečeg posvađati i ona će svima to ispričati.“

„Vrlo malo pričamo. Takvo je vreme došlo da nemamo poverenja u drugarice, ni ništa. Mislim da će one da preokrenu to, da pričaju o tome.“

„Od vršnjaka se ne može baš puno naučiti, možda samo od onih devojčica koje su to prošle, a u našem uzrastu ih ima baš dosta.“

„Ja sam čula, ja sam čula... svi su nešto čuli od nekog a na kraju to nije ništa konkretno ni tačno... može biti tačno ali u većini slučajeva se ne možemo osloniti na to. Uglavnom dečaci počinju tu temu.“

„Dobro je pričati sa vršnjacima, ali ne verovati im baš. Proveriti. Na primer nešto dublje – kao probali su, čuo sam... tome ne treba verovati.“

„Dečaci nekad pljuju po devojčkama, ona ne zna to, ili ona je uradila to... na primer mi devojčice držimo to za sebe. Ali dečaci su u tom svetu baš detaljniji.“

„Nekad dođe dečak iz sedmog razreda, a devojčica iz trećeg, i kad to vide druge devojčice – imitiraju ih jer se osećaju kao da kasne. Gledaju da ih društvo prihvate, a kad je nešto prvi put, to je uvek zbog prihvatanja, da bi ih društvo prihvatilo.“

„Ja se dosta družim sa starijim i iskusnim i uvek više verujem njima i muškima. I onda uglavnom njih pitam. Baš sam juče pisala poruku... ne smem da uđem u Gugl, ne znam šta ću pročitati na tome, i onda sam pitala njih.“

„Ne znaju ništa o tome a tako se prave pametni, pogotovo dečaci.“

„Niko ne može da zna, ko nije imao taj odnos. Mogu oni znati kako izgleda čokoladna bananica, ali ako nisi probao, ne možeš pričati o tome.“

„Evo kako sam ja došla do informacija kako se prave deca. Bila sam ubeđena da žena zatrudni kad se poljubi. Bila sam peti razred i onda je došla drugarica i počela da mi objašnjava, i ja sam rekla – dobro, dosta!“

„Mi to nismo znali u petom razredu, mi smo mislile - poljubiš se i zatrudniš, a sad svi to znaju, ko je drugi-treći razred, dečaci svi pričaju. Internet je postao previše... na internetu svako može da vidi to.“

„Loše je kad imamo previše informacija, ali loše je i kad ništa ne znamo u ovom uzrastu.“

„Mi o tome ne bi znale da nije bilo dece... na primer devojčice koje su imale puno momaka, onda sam i ja to saznala, nekako te uvuku. Da nije bilo takve dece, ne bismo ništa znali. Koliko god roditelji mislili da smo mi dobra deca i da još nismo saznali, uvek ima te dece koja... i da te ne bi zezali, onda ti to guglaš i saznaješ...“

Škola

Školu i nastavnike većina mladih ne smatra važnim izvorom informacija jer kažu da se u školi o ovim temama skoro uopšte ne govori. Jedini izuzeci su nastava biologije u sedmom razredu osnovne škole i povremena predavanja koja su imali. U tom okviru mladi nisu stekli dovoljno informacija, malo čega se sećaju.

„Od nastavnika na ovu temu se ne može saznati ništa, niko ne priča o tome.“

„Na tabli smo imali nacrtano to kako izgleda, polni organi i to je bilo to. On priča, mi slušamo.“

„Uloga škole i nastavnika je nikakva, bukvalno nikakva. Samo smo nešto malo iz biologije imali, nekoliko stvari vezanih za razmnožavanje.“

„U sedmom razredu smo to nešto imali na času biologije, šta je seksualni odnos, zaljubljenost...“

„Sve je (u nastavi) predstavljeno vrlo površno: mama i tata se upoznaju i odjednom beba, niko nam ne kaže kako je ta beba nastala, kako se to desi, nego se samo pomene razmnožavanje i to je to.“

„Kod nas smo imali baš predavanje, sa videobimom, nastavnica je imala prezentaciju, slike. Mi smo imali neku edukaciju o korišćenju zaštite. Kako je bilo? Nezaboravno.“

„U školi se ne priča o tome, iz biologije smo nešto radili u osnovnoj školi i to jedan čas otprilike, kad su nam rekli da se muški i ženski polni organi poklapaju kao šraf i matica, i šta treba da se radi da se ne bi zatrudnelo i to je to. Imali smo mogućnost da sledeći čas donesemo pitanja koja nas zanimaju. Pitanja su tad uglavnom donosile devojčice, a nas je bilo sramota.“

„Samo ono što nam je profesorica objašnjavala; pa više mi znamo! To je ono - oni pričaju, mi sedimo i slušamo, nikakve interakcije nema.“

Za nastavnike mladi misle da o ovim temama ne znaju i nisu zainteresovani. Ipak su pomenuti i izuzeci od pravila – neke nastavnice biologije i razredne starešine su se više potrudili da ove teme objasne i da sa decom razgovaraju. Spomenuti su i primeri kada nastavnici mladima daju stereotipne poruke i savete u vezi sa reproduktivnim zdravljem. Takođe su dečaci naveli da im je bilo neprijatno da postavljaju pitanja ako je sagovornik bila nastavnica, a ne nastavnik.

„Ima jedan nastavnik, on nam uvek kaže - vi devojke da se čuvate, da pazite sa kim ste, da birate, a vi dečaci možete sve, samo napred...“

„Jedan profesor je pričao da zbog antibebi pilula nastaju homoseksualci, kad žena pije previše tih antibebi pilula.“

„Nama je nastavnik veronauke rekao za Adama i Evu, oni su se poljubili i Bog je dunuo i tako je nastalo dete.“

„Mi smo imali više časova, odnosno imali smo tu neku edukaciju, ali je bilo jako neprijatno sa nastavnicom pričati o tome. Bilo nam je OK dok je bio nastavnik, ali kad je došla nastavnica, još neka mlada, užas jedan...“

„Ako pomenemo seks, izbace nas sa časa.“

„Mi smo imali stariju nastavnicu i nije bilo baš mnogo priče o tome.“

„Ja mislim da to (edukacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju) nije u opisu njihovog posla i onda nismo mogli ništa ni da saznamo.“

„U osnovnoj smo imali razrednog... i da ga pitam za to, mislim da ne bi ni znao da nam kaže. Prosto ne verujem takvom nastavniku.“

„Škola? Oni nisu tako posvećeni, oni pričaju o njihovom predmetu, retko koji profesor bi se bavio nečim izvan svog predmeta... Ne voli ni njegov predmet da ga pitaš!“

„Nama je razredni bio nastavnik biologije, pa smo sa njim pričali o svemu. On pita šta nas zanima i onda tako krenemo u diskusiju. Govorio je načinima zaštite.“

„Mi smo imali predavanja doktora. Kada je onaj dan... internacionalni dan side ili šta već.“

„Nije puno objašnjeno (o kondomu), samo je spomenuto. I pominjane su neke pilule što devojke koriste, neke dan posle, dan pre, nemam pojma... iskreno ja to nikad ne bih pila jer sam čula da može da poremeti hormone, nego bih pre koristila zaštitu.“

„Znam da su dve generacije pre mene imali predavanja o tome, a sada mi nemamo ništa. Samo iz biologije tih 15 minuta.“

„Mi smo imali neke prezentacije o tome, a naša razredna je rekla da misli da o tim temama uopšte ne treba da se razgovara.“

„Nas je nastavnica biologije odvojila posebno dečake posebno devojčice, i onda smo mi otvoreno sa njom pričale. A pretpostavljam i dečaci.“

„Nemamo nikakva predavanja, baš ništa o tome. Samo na biologiji, to je jedina stvar, ali na biologiji se ne priča o tome, nego se nauči da bi odgovarali i posle se zaboravi.“

„Samo u osnovnoj školi. Biologija. To nam je razredna predavala ali ona nije htela da priča, ona je više pričala stručne neke reči koje mi nismo ni razumeli i onda mi nismo uopšte tu lekciju ni odgovarali.“

Televizija, radio, novine i časopisi

Televizija i tradicionalni mediji gotovo da nisu prisutni kao važan izvor informacija u životima mladih. Navode da televiziju uopšte ne gledaju i ne čitaju novine. Međutim, uprkos tome oni su u svakodnevnom dodiru sa sadržajima koji se sa ovih medija plasiraju: scene iz rijaliti programa se dele na internetu, dok su sa slikama i naslovima iz tabloida suočeni svaki put kada se, na primer, voze javnim prevozom gde neko to čita, ili kada kupuju u prodavnici u kojoj je izložena dnevna štampa. Televiziju gledaju njihovi ukućani, pa se i oni nađu u situaciji da nešto pogledaju. Svi su imali iskustvo kada je na televiziji išao film u kom je prikazivana ljubavna scena. Sećaju se neprijatnosti ukoliko su se tu nalazili roditelji i drugi članovi porodice, traženja da zatvore oči i ne gledaju ljubavne scene, promene kanala ili slanja dece u drugu sobu.

„Ne gledam televiziju i ne čitam novine, mediji pišu laži.“

„Kada uđem telefonom slučajno u novine, nude mi starlete, ne zanima me to.“

„Ranije kad smo bili mali, kad idu reklame na TV ja samo čekam da prođe i da posle niko ne pominje nešto o tome. To su uglavnom neprijatne situacije, ali se ponekad i našalimo na tu temu. Sve je dobro dok roditelji ništa ne pričaju o tome.“

„U tinejdžerskim časopisu, čitala sam to u sedmom osmom razredu, u jednom delu pitaju lekara devojčice i devojke i on odgovara. I tu sam saznala neke informacije. Nije to loše kad neko pita.“

„Rijaliti ne gledamo. Samo inserte kada se tuku. Ja tu vrištim (od smeha) zato što je to presmešno.“

„Na televiziji nam se pušta da je mlada devojka bila sa starijim muškarcem. Kad nama to puštaju na TV-u mislimo da je to normalno, jer ne bi puštali nenormalne stvari.“

„Više to (rijaliti programi) nije samo na TV, nego i na društvenim mrežama. To se deli, neki smešni isečak, to da, ali baš gledanje rijalitija – to ne.“

„Možemo mi da ne gledamo televiziju, ali to je na mrežama.“

„Niko od nas ne čita novine. Ali uvek smo u dodiru sa tim, u prodavnici, na primer u busu kad čita neka baba dosta mi je 15 minuta da putujem i da pročitam sve.“

„Kao i društvene mreže, tako su i novine svud oko nas. Na telefonu, u medijima...“

„Na primer, neka baba je čitala kako je neki Miloško oženio mladu devojku, a on deda. Ja kad sam to videla, nisam mogla da verujem.“

Knjige

Mali broj mladih je pominjao knjige kao izvor informacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Na direktno pitanje o tome ispostavilo se da je većina imala priliku da čita knjige za decu o pubertetu ili druge dečije knjige u kojima su se nalazile informacije o odrastanju i sazrevanju. Devojčice spominju „Knjigu za svaku devojčicu“, „1000 zašto 1000 zato“, enciklopedije, a dečaci „Knjigu o pubertetu“, „Knjigu za svakog dečaka“ i druge naslove. Sećaju se da su im to roditelji kupili ili su knjige dobili za rođendan.

„Mi smo u kući imali jednu knjigu koju nisam smeo da uzmem sve do osmog razreda. Ne znam kako se zvala, možda 'Vodič za dečake'.“

„Ja sam imao knjigu 'Seks za početnike' i tamo je bilo sve što smo učili iz biologije u sedmom razredu.“

„Mi smo preko škole kupovali neke knjige i ja sam tad kupio jednu, ali ne sećam kako se zove, a vezana je za ovu temu.“

„Ja sam u šestom razredu dobio knjigu '100 pitanja i odgovora za dečake'.“

„Moj drug je imao knjigu o tome, čini mi se da se zvala ‘Priručnik za dečake’. Pokazao mi je kad je to dobio od mame za rođendan i tad nam je bilo smešno.“

„Knjige? Ne čitamo, sigurno neću uzeti knjigu da o tome pročitam.“

„Mislim da je dobro da roditelj kupi knjigu svom detetu, jer je to najosnovnije a opet jako poučno pred menstruaciju, primereno tom uzrastu, lepo objašnjeno. Preporučujem svima.“

„‘Knjiga za svaku devojčicu’, koristilo nam je ali je sada prevaziđena.“

„Mislim da sam knjigu dobila za rođendan, znam da sam iz te knjige kad mi je mama zatrudnela našla kako se rađaju deca.“

„‘Knjiga za pametne devojčice’, čitala sam je sa 9 godina, saznala sam tu donekle šta je to stvarno. Zнала sam da je to nešto što je loše, nešto o čemu se ne priča toliko. Da reč ‘seks’ ne mogu da kažem, da se ne govori o tome i da je to deo našeg privatnog života i tabu tema.“

1.2.5 Izloženost pornografskim sadržajima

Po navodima učesnika fokus grupa, prvi kontakt sa seksualno eksplicitnim sadržajima imali su još u osnovnoškolskom uzrastu kada su hteli da igraju igrice na internetu ili da gledaju neki film. Različite reklame na kojima su fotografije i crteži seksualnih scena „iskaču“ na ekran kada se otvore sajtovi na kojima se mogu gledati filmovi ili igrati igrice. Osim toga, tu su brojni seksualizovani sadržaji u muzičkim spotovima, reklamama, na društvenim mrežama i medijima. Kasnije deca otkrivaju sajtove i video klipove sa pornografskim sadržajima.

„Najčešće na društvenim mrežama (vidimo pornografiju). Gledamo film i izađe reklama jer to su ilegalni sajtovi – Filmovizija, Jes muvi, Popkorn, na početku i na sredini filma!“

„Mi smo već navikli, kad kliknemo na film to izađe i onda samo iks, iks, iks zatvaram to. Uvek jedna i ista reklama.“

„Prvo mi je smešno, pa onda skontam – šta je ovo? Meni je to fuj i ja ne želim da to gledam.“

„Meni je najgore što već imaju i takve igrice, to može i decu da privuče, na primer ona nije obučena, uglavnom je gola... ima igrice, serija i filmova takvih i odmalena tako privuku...“

„Smeta nam, da. Neprijatno je. Meni je neprijatno kad gledamo sa drugovima i drugaricama, kad se izbac i još počnu zvukovi... ili sa mamom i tatom kad gledamo, ili sa mlađim bratom i sestrom.“

Sve devojčice u fokus grupama su imale priliku da vide pornografiju i to se desilo dok su bile u osnovnoj školi, otprilike u sedmom ili osmom razredu. I ovde su u pitanju bile različite reklame na internetu. Navode da je to kod njih izazvalo znatiželju i zbunjenost. Takođe su neke od njih doživele da im se roditelji naljute kada to vide, jer posumnjaju da su te sadržaje one same tražile na internetu.

„Čudno mi je bilo, šta će to na mom telefonu, ko je to napravio, stavio, šta se to dešava, šta imam ja sa tim?... To me malo zabrinulo.“

„Prvi utisak je bio – zašto bi neko to uradio? Sad mi smeta jer to više pokazuje seks a ne vođenje ljubavi, čin poverenja i ljubavi.“

„Zašto mi izlaze baš te reklame, zašto ne nova knjiga, nova pesma, nego baš to? I onda, pošto je Internet danas SVE, bukvalno sve, nekima je neprijatno, ali negde ostane i utisak da je to nešto BITNO. Kako to često izlazi, čim je često to je nešto veliko.“

„Roditelji uvek misle da smo mi nešto krivi – Ju! Ju šta to gledaš?! Pa mama, to su reklame, to mora tu biti, i onda me pita - zašto to ne skloniš? Pa samo se pojavilo, oni to ne razumeju... Neee, nisam ja kriva, ne gledam to, klikćem da zatvorim!“

„Ja sam u osnovnoj igrala neku igricu, a kompjuter je imao neke viruse, a ušla je baba, i to je bio haos. Ja sam dobila kaznu! Baba, nisam ja kriva... i tata joj je rekao da kompjuter ima viruse... iskaču reklame... ali baba kad je to videla, kao, neću te reći, ali kazna... Ja njoj i dan danas, posle pet godina, objašnjavam, ali ona ne, ona ima svoju teoriju...“

„Tek kad su i mami počele da se pojavljuju reklame, ona je shvatila da ja nisam kriva.“

Stav mladih prema pornografskim sadržajima je prilično zreo, makar među onima koji su bili otvoreni da o tome nešto kažu. Njima je jasno da je pornografija preuveličani prikaz ljudske seksualnosti i da stvari nisu takve u realnom životu. Ipak, ono što vide i čemu su izloženi kod njih izaziva dileme i dodatna pitanja.

„Seksualni odnosi su intimni odnosi. To treba da bude nešto između vas. Mi kad smo ovako mladi, stupimo u vezu ali ne stupimo odmah u seksualne odnose. Ali u rijalitiju to odmah urade. Pitam se da li bi tako i u stvarnom životu?“

„Tu se ne priča o osećanjima, to je više samo seks, a nama treba i onaj deo gde to treba da bude sa emocijama, ne sa bilo kim.“

„Postoji rizik da mladi shvate da tako izgledaju intimni odnosi. To zna da izgleda grubo, kao da se njih dvoje mrze, a ne da vode ljubav.“

„Samo razum, dobar stav prema tome, a nema ga svako. Realno, kako protiv toga? Mogu da skinem filmove, ali toga nema samo na filmovima. **Mislim da ne možemo da se odbranimo, ali možemo da imamo neki stav prema tome.**“

1.2.6. Kako bi trebalo – preporuke mladih

Mladi imaju potrebu da razgovaraju, ali je važno da u tu osobu imaju poverenja. Naveli su da im je lakše da o ovim temama razgovaraju sa osobom istog pola.

Dečaci navode da je neophodno da se što pre krene sa edukacijom i to u što ranijem uzrastu, već od petog razreda jer se tada javlja njihovo interesovanje za ove teme. Edukacija treba da traje sve

do završetka srednje škole. Misle da su se granice za stupanje u seksualne odnose pomerile i da se sad sve dešava mnogo ranije. Hteli bi da edukacija duže traje i da se ne završi samo na jednom predavanju. Kroz kontinuirane susrete i razgovore očekuju da bi se vremenom steklo poverenje da se razgovara o osetljivim temama. Preporučuju da se razgovara posebno sa dečacima a posebno sa devojčicama, jer bi im prisustvo devojčica smetalo da otvoreno razgovaraju. Devojčice takođe smatraju da bi bilo korisno kada bi imale nekoga kome se u poverenju mogu obratiti, a ko im može dati pouzdane informacije. Dopada im se ovakav način rada (kao na fokus grupi), gde se razgovara umesto da se predaje gradivo. I dečaci i devojčice imaju potrebu da iskažu svoja razmišljanja i stavove, kao i da čuju šta misle drugi.

Smatraju da sa svojim profesorima nemaju dovoljno otvoren odnos zasnovan na poverenju, pa njih ne vide kao idealne edukatore. Od edukatora koji bi se bavili ovom temom očekuju da budu mlađi, dobro upućeni u ovu temu i da im pruže pouzdane informacije. To treba da bude neko sa iskustvom, ko dosta zna i ko je stručan. Takođe su pokazali interesovanje da postanu vršnjački edukatori.

„Ja bih voleo da se svaki dan govori u školi o tome, ne baš bukvalno svaki dan, ali da se priča...“

„Trebalo bi da postoji edukacija na ovu temu i treba početi u osnovnoj školi. Edukacija da bude u grupi samo sa dečacima, mada nas zanima i mišljenje devojčica.“

„Meni je ovo (fokus grupa) jako dobro, jer pričamo i među nama je opuštena atmosfera.“

„Ja mislim da to treba da bude u školi, ne časovi nego neka vannastavna aktivnost.“

„Nama nisu potrebne osnovne informacije o tome da li treba koristiti kondom pri seksualnom činu, nego nam treba celokupna slika o svemu. Osnovne stvari znamo i mi, ali se niko ne udubljuje u tu temu.“

„Kada bi ovde bile devojčice ne bismo bili opuštene ni mi ni one, jer nikad ne možeš sa njima da pričaš kao sa dečacima. Njih zanima jedno, nas drugo.“

„Kod nas u školu redovno dolaze da nas informišu o prvoj pomoći, po meni je ovo mnogo važnije, treba da dolaze zbog ovakvih stvari.“

„Možda je i bolje da se obratimo nekom koga ne znamo jer je nekad lakše pričati sa nekim strancem o problemima. Razmišljate – nikad ga više neću videti, nema veze, mogu sve da kažem, on će me posavetovati.“

„Pa ovako nešto, predavanje neko, priča. Možda ni mama ni tata ne znaju sve.“

„Potrebno je zato što sada svi stupaju u seksualne odnose, već prva godina. I dečaci i devojčice. U trećem je već kasno.“

„Ova tema da se drži, da uđemo malo dublje u tu temu. Zanimljiva je i ima dosta da se priča.“

„Možda nije svako otvoren pa je najbitnije kakav pristup imati. Neko je baš zatvoren. Treba biti otvoren o ovoj temi i reći šta znaš, a ako pogrešiš, da bude tu osoba da te ispravi i kaže ti kako treba.“

„Škola, ali da to pričaju ljudi koji znaju sigurno i pravilno.“

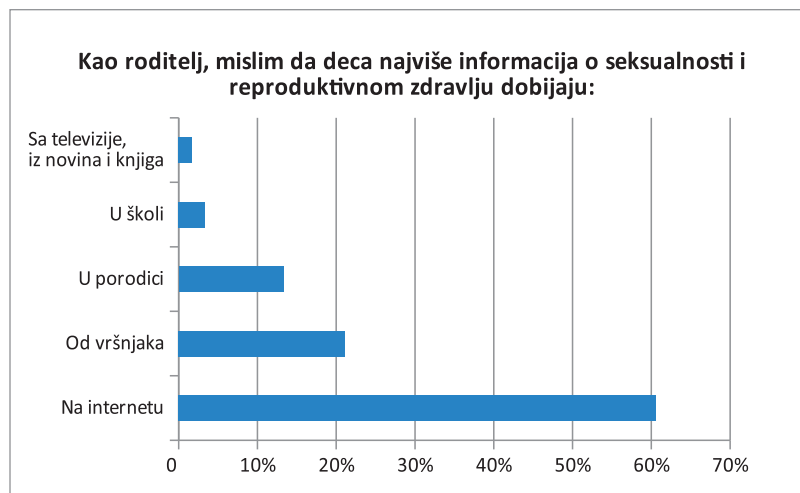
„Neko ko je to učio, ko zna 100% tačnu informaciju, neko od profesora, nastavnika, možda i neko od lekara.“

2. STAVOVI RODITELJA O SEKSUALNOM OBRAZOVANJU

Anketu namenjenu roditeljima ispunilo je 180 osoba. Odgovori su u najvećem delu stigli iz Srbije (93,9%) i to iz 38 gradova i mesta¹³, dok su ostali odgovori stigli iz gradova u inostranstvu. Najveći broj odgovora (76/180) stigao je iz Beograda.

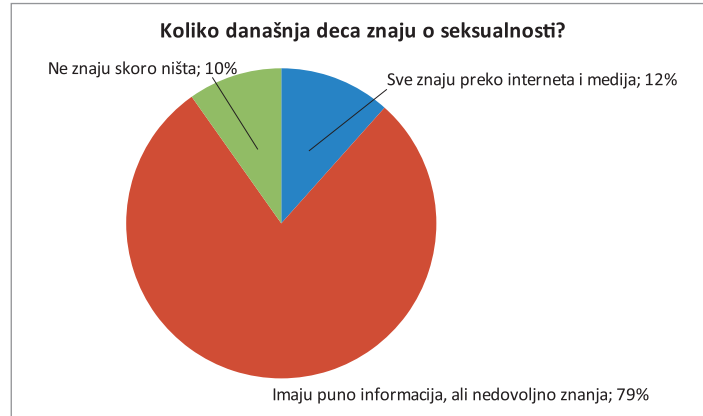
Kao glavni izvor informacija o seksualnosti i reproduktivnom zdravlju za svoju decu roditelji su naveli internet, zatim vršnjake i porodicu, dok se najmanje opredelilo za školu, televiziju, novine i knjige. Svega 13,3% anketiranih smatra porodicu za mesto gde deca dobijaju najviše informacija, iako 60,7% smatra da bi porodica trebalo da bude glavni izvor seksualnog obrazovanja. Takođe samo 1,2% anketiranih smatra da bi seksualno obrazovanje trebalo da se dešava preko interneta, iako 60,6% procenjuje da je upravo internet glavni izvor informacija za mlade. Samo 2,3% anketiranih roditelja smatra da bi vršnjaci trebalo da budu izvor informacija, a isto toliko smatra da seksualno obrazovanje nije potrebno.

Kad je u pitanju procena koliko deca znaju o ovim temama, devet od deset anketiranih smatra da današnja deca imaju puno informacija ali nedovoljno znanja o seksualnosti ili da ne znaju skoro ništa o seksualnosti. Nasuprot tome, svaki deseti misli da deca znaju sve o seksualnosti preko medija i interneta.

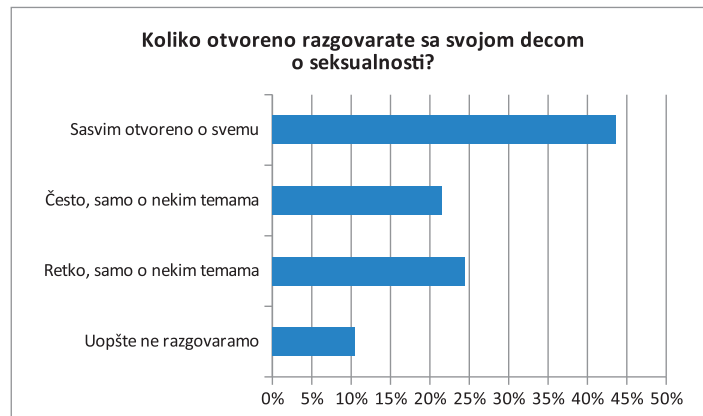

Najveći broj anketiranih roditelja (46%) navodi da sa svojom decom razgovara samo o nekim temama, retko ili često. Sličan broj (43,6%) navodi da sa decom otvoreno razgovara o svemu, dok svaki deseti uopšte o tome ne razgovara. Ako ove podatke uporedimo sa tim da svega 13,3% smatra kako je porodica mesto gde mladi najviše saznaju o seksualnosti i reproduktivnom zdravlju, može se pretpostaviti da otvoren razgovor „o svemu“ ipak ostaje samo na temama o kojima deca i roditelji mogu razgovarati. Postoji izvesna granica između roditelja i dece koja ne dozvoljava razmenu previše intimnih informacija.

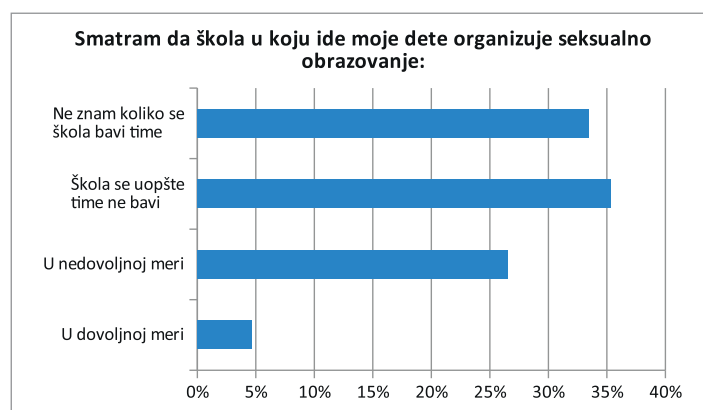
13 Mladenovac, Smederevska Palanka, Bošnjace (Lebane), Beograd, Novi Sad, Pančevo, Mladenovac, Čačak, Bajina Bašta, Sombor, Inđija, Čibukovac, Solac, Mure (Raška), Čonoplja, Subotica, Niš, Žabalj, Žagubica, Smederevo, Stara Pazova, Boljevac, Melenci, Kraljevo, Zrenjanin, Zemun, Obrenovac, Kragujevac, Ivanjica, Prokuplje, Leskovac, Jagodina, Valjevo, Guča, Vrbas, Gornji Milanovac, Bačka Palanka, Vranje

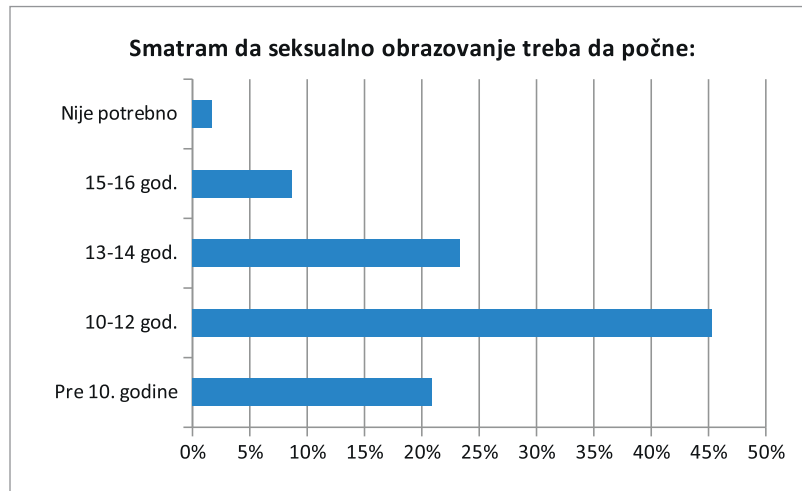

Škola je, po mišljenju roditelja, na drugom mestu po važnosti za seksualno obrazovanje, odmah posle porodice. Ipak, na pitanje da ocene u kojoj meri škola u koju ide njihovo dete organizuje seksualno obrazovanje, svega 4,7% smatra da organizuje u dovoljnoj meri, a više od trećine anketiranih smatra da se škola uopšte ne bavi ovom temom. Jedna trećina takođe ne zna da li se i koliko škola bavi seksualnim obrazovanjem.

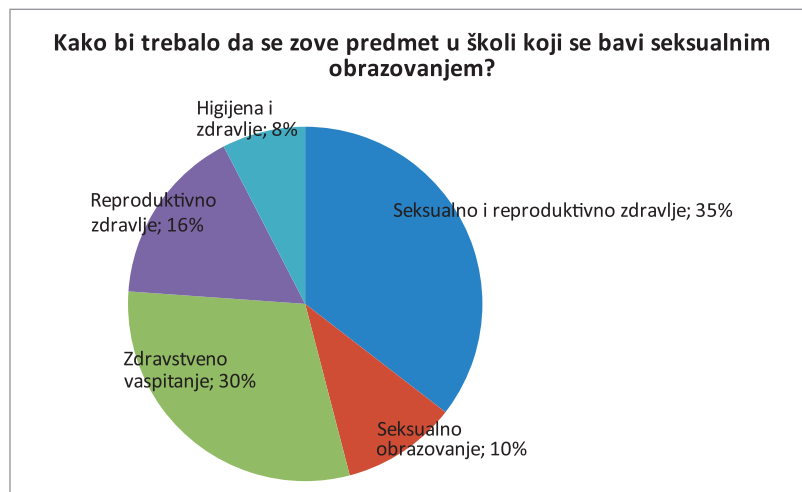
Na pitanje kada bi trebalo početi sa seksualnim obrazovanjem, većina anketiranih smatra da je to uzrast od 10 do 12 godina, što odgovara petom i šestom razredu osnovne škole; sledi uzrast od 13 do 14 godina (sedmi i osmi razred) i uzrast pre 10. godine. Svega 8,7% anketiranih smatra da sa seksualnim obrazovanjem treba početi u uzrastu 15 – 16 godina, što odgovara prvom i drugom razredu srednje škole. Sa druge strane, radionice o reproduktivnom zdravlju se često održavaju baš u ovom uzrastu. I „Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju“, projekat koji je realizovan tokom tri školske godine, za ciljnu grupu je imao učenike drugog razreda srednje škole.

Termini koji se koriste u oblasti seksualnog obrazovanja odraz su društvenih normi i tabua koji u ovoj oblasti postoje. Zato smo u anketi postavili pitanje kako bi trebalo da se zove školski predmet koji bi se bavio seksualnim obrazovanjem. Od ponuđenih pet odgovora, četiri su u svom nazivu imali pojam „zdravlje“ a dva reč „seksualno“. Hteli smo da proverimo koliko roditeljima „smeta“ izraz „seksualno“ u potencijalnom nazivu predmeta, a koliko je poželjno da u nazivu predmeta stoji „zdravlje“.

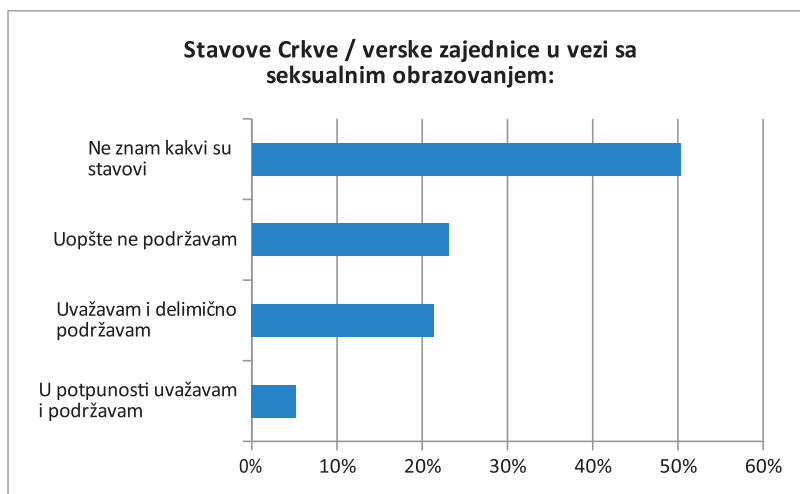
Najveći broj (65,7%) anketiranih se opredelio za nazive „Seksualno i reproduktivno zdravlje“ i „Zdravstveno vaspitanje“, dok je za naziv „Seksualno obrazovanje“ glasao svaki deseti ispitanik. Ukupno se 54,1% izjasnilo za nazive koji nemaju u sebi reč „seksualno“. Ovakvi odgovori bi se mogli tumačiti i kao težnja roditelja da fokus ove edukacije bude na zdravlju, a takođe i kao izvestan stepen oklevanja da se u kontekstu obrazovanja dece koristi izraz „seksualno“.

Što se tiče tema koje bi seksualno obrazovanje trebalo da obuhvati, većina (89,6% i 89%) je odabrala teme „Pubertet, reproduktivni organi, kako nastaje trudnoća“ i „Kontracepcija i zaštita od polno prenosivih bolesti“. Takođe je veći broj anketiranih (66,5% i 65,9%) odabrao teme „Lične veze, zaljublivanje i ljubav, samopoštovanje“ i „Abortus, LGBT, sigurniji seks, seksualno nasilje“. Najmanje odabira (43,4% i 41,6%) bilo je za teme „Reproduktivna prava ljudi“ i „Pol, rod i rodna pitanja“.

Više od polovine anketiranih (56,4%) bi pristalo da njihovo dete ide na edukaciju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju koje organizuje nevladina organizacija ukoliko bi prethodno bili upoznati

sa temama. Četvrtina (24,4%) je odgovorila da bi bez dileme pristali na to, svaki osmi nije bio siguran (13,4%), dok je sa „Ne“ odgovorilo 5,8%.

Zanimalo nas je da saznamo u kojoj meri na mišljenje roditelja o ovoj temi utiču stavovi njihove verske zajednice. Polovina anketiranih je odgovorila da ne zna kakvi su stavovi u pitanju, dok je četvrtina odgovorila da ih uopšte ne podržava. Petina uvažava i delimično podržava stavove verske zajednice kojoj pripada, dok svega 5,2% u potpunosti uvažava i podržava ove stavove.

Kad je reč o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, na sajtu „Pravoslavni roditelj“ namenjenom roditeljima i deci mogu se pročitati neka mišljenja i stavovi o seksualnom obrazovanju. Sa jedne strane postoji neslaganje sa uvođenjem školskog predmeta o seksualnom obrazovanju jer se smatra da se time „normalizuju seksualni odnosi među tinejdžerima“ umesto da se promoviše uzdržavanje do braka. Sa druge strane se roditeljima daju smernice da treba da imaju „pravilan, zdrav odnos prema pitanjima ljubavi i seksualnosti“ i da o tome razgovaraju sa decom. Kako se navodi na sajtu, „u savremenim uslovima je nerazumno zaobilaziti ova pitanja u svakodnevnim razgovorima (...). Svejedno će se dete susretati sa njima u svakodnevnom životu: časopisi na kioscima, reklama na bilbordima, razgovori prolaznika, itd. (...) Informaciju je neophodno davati dozirano, u skladu sa dečijim uzrastom. Nikada ne obmanjujući, ali i ne svaljujući na dete ono što ono samo, zbog uzrasta, nije u stanju da shvati i oseti. (...) Punu informaciju o uređenosti muškog i ženskog organizma i začeca trebalo bi otkriti u ranoj adolescenciji“¹⁴.

ZAKLJUČCI

Istraživanje o pristupu adolescenata informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju je sprovedeno kao kvalitativno istraživanje u pet lokalnih zajednica u Srbiji. Stoga se njegovi rezultati ne mogu tumačiti kao reprezentativni za celu populaciju adolescenata, već su indikativni i prikazuju stavove i mišljenja petnaestogodišnjaka sa kojima smo razgovarali u Kuli, Ruskom Krsturu, Novom Sadu, Vladičinom Hanu i Surdulici. Dodatne podatke smo dobili kroz internet anketu čiji rezultati takođe nisu reprezentativni, ali su omogućili uvid u mišljenje i stavove anketiranih roditelja.

Istraživanje je pokazalo da teme vezane za seksualno i reproduktivno zdravlje zanimaju adolescente još od viših razreda osnovne škole. Dečaci to zanimanje otvorenije pokazuju i ističu da je seksualnost za njih jedna od najvažnijih tema. Devojčice su zatvorenije i oklevaju da pokažu interesovanje; one naslućuju da u toj oblasti za njih postoje izvesni rizici i opasnosti, a jedan od rizika je i samo priznanje da se zanimaju za te teme.

Deca se već u ranom osnovnoškolskom uzrastu susreću sa seksualno eksplicitnim sadržajima – slikama, snimcima, naslovima. Reklame sa seksualnim scenama „iskaču“ kada se otvore sajtovi za gledanje filmova i igranje igrica. Mladi su na internetu svakodnevno izloženi prizorima iz rijaliti programa, slikama i naslovima iz tabloida, iako ne gledaju televiziju i ne čitaju novine. Navedeni sadržaji kod njih izazivaju znatiželju, zbunjenost i osećanje neprijatnosti.

Kome se okreću mladi kada imaju pitanja i nedoumice u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja? Istraživanje je pokazalo da su glavni izvori informacija **vršnjaci, internet i roditelji**. Svi ostali izvori - televizija, radio, knjige, novine i časopisi - skoro da nisu prisutni u svakodnevici mladih. Izuzetak su knjige za decu sa informacijama o pubertetu koje je većina čitala u ranijem uzrastu.

Internet je najdostupniji i najviše korišćen izvor informacija. Svi mladi ga koriste, najčešće preko pametnog telefona. Na internetu prate popularne „jutjubere“ (Muđa, Janko, Baka Prase i drugi), razmenjuju video klipove i posećuju razne sajtove, uključujući i pornografske. Mnogi se plaše da pretražuju internet preko Gugla jer ih rezultati pretrage uznemire i uplaše. Većina koristi aplikacije za razmenu poruka i društvene mreže; trenutno je najpopularniji Instagram. Mladi pretražuju internet i na engleskom jeziku jer tako mogu da nađu mnogo više informacija. Glavna prednost interneta je laka dostupnost, a glavna mana to što mu mladi **malo veruju** jer ne mogu da procene šta je od informacija verodostojno, a šta nije. Anketirani roditelji smatraju da je internet glavni, ali ne i dobar izvor informacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.

Vršnjaci su za mlade važan resurs za razmenu informacija i iskustva, ali mogu da budu i izvor vršnjačkog pritiska, ponekad i nasilja. Dečaci slobodnije razgovaraju sa drugim dečacima, dok poverljive teme ostavljaju samo za najbolje drugove. Devojčice nemaju mnogo poverenja u drugarice jer se plaše da bi sadržaji njihovih razgovora mogli da budu preneseni drugima. Naročito su oprezne da poverljive informacije o njima ne dospeju na društvene mreže. I jedni i drugi vode računa da ne prekrše nepisana pravila svoje vršnjačke grupe kako ne bi bili izvrgnuti rujanju i osudi.

Mladi imaju **najviše poverenja u roditelje i porodicu** i smatraju ih pouzdanim izvorom informacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Veruju da im njihovi najbliži žele najbolje i da će im dati dobre savete jer su dovoljno upućeni i iskusni u ovoj oblasti. Većina anketiranih roditelja je stava da bi seksualno obrazovanje trebalo da se na prvom mestu dešava u porodici. Nasuprot tome, istraživanje je pokazalo da se u porodicama većine adolescenata o ovim temama retko i malo govori, a razgovor svodi na šalu i opšte savete. Toga su svesni i sami roditelji. Mladi naglašavaju da im je podrška roditelja veoma potrebna i važna, i da bi trebalo da postoji u svakoj porodici.

Školu i nastavnike većina mladih ne smatra važnim izvorom informacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Sa tim se slaže i većina anketiranih roditelja. Škola nije mesto na kom se o ovim temama razgovara, dok nastavnike većina doživljava kao nezainteresovane i neupućene. Mladi sa druge strane smatraju da bi bilo dobro da se edukacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju organizuje u školi, ali izvan nastave i u kontinuitetu, od strane iskusnih stručnjaka. I roditelji smatraju da bi škola trebalo da bude drugi po redu izvor seksualnog obrazovanja, odmah posle porodice, i to već od petog i šestog razreda osnovne škole.

Rodni stereotipi su veoma prisutni u razmišljanjima i stavovima dečaka i devojčica. Jedan od najčešće pominjanih je taj da su devojčice zrelije od dečaka i da su zato odgovornije, ozbiljnije i vrednije, a da dečaci dugo ostaju nezreli i neodgovorni. Dečaci su okrenuti zabavi i provodu, dok se devojčice više brinu i misle o posledicama. Okruženje podstiče dečake da imaju što više iskustva, a devojčicama poručuje da se paze i čuvaju. Dvostruki standardi su dobro poznati mladima i po njima se uglavnom i ponašaju.

Devet od deset anketiranih roditelja smatra da današnja deca imaju puno informacija, ali **nedovoljno znanja** ili da ne znaju skoro ništa o seksualnosti. Mladi ocenjuju sopstveno znanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju kao osrednje, i to jednako devojčice i dečaci, mladi sa sela i mladi iz grada. Iz razgovora sa njima naslućuje se da ne znaju osnovne činjenice o reprodukciji i da nisu sigurni šta je kontracepcija. Mladi smatraju da bi bilo korisno da dobiju proverene i tačne informacije o onome što ne znaju, a što ih zanima i što im je u tom uzrastu potrebno.

Iz navedenog se mogu izdvojiti sledeći glavni **zaključci**:

- Ljubav i seksualnost su među **centralnim temama koje zaokupljaju adolescente**. Radoznalost i interesovanje mladih za ove teme počinje znatno pre nego što oni postaju seksualno aktivni. Odrasli mogu pogrešno da protumače njihova pitanja kao „znak za uzbunu“ i nagoveštaj da planiraju da rano stupe u seksualne odnose. Ovaj nesporazum u komunikaciji može da obeshrabri mlade da postavljaju pitanja, a odrasle da na vreme pruže informacije i podršku.
- Mladima **nije dostupna odgovarajuća podrška** u razumevanju ove važne životne oblasti. U školi se o ovim temama malo govori. Vršnjaci su podjednako neupućeni i zbunjeni. Roditelji su skloni da smatraju kako su deca suviše mala da se interesuju za ove teme. I pored mnoštva lako dostupnih informacija na internetu, mladima nedostaju smernice i objašnjenja u razumevanju različitih sadržaja.

- **Poverenje** je važan činilac u edukaciji mladih o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Dostupni izvori informacija često nisu i oni kojima mladi veruju: za vršnjake smatraju da ne znaju mnogo i da preteruju, internet smatraju nepouzdanim izvorom, sumnjaju da ni roditelji ne znaju baš sve, a nastavnike doživljavaju kao neupućene i nemotivisane. U mnoštvu informacija mladi često ostaju zbunjeni jer sami ne mogu da procene da li je nešto tačno, ispravno i dobro za njih. Nepoverenje u dostupne izvore informacija doprinosi zatvorenosti, predrasudama i još većem neznanju.
- Mladi odrastaju **pod pritiskom** vršnjaka, porodice i društva da se ponašaju u skladu sa svojim rodnim ulogama. To za dečake podrazumeva otvoreno pokazivanje interesovanja za devojke, rano stupanje u seksualne odnose i sticanje što više iskustva, a za devojčice „zabranu“ da se zanimaju za ove teme i teret odgovornosti da se sačuvaju od neželjenih posledica. U oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, ova nepisana pravila izlažu riziku i devojčice i dečake.
- U našem društvu vladaju **dvostruki standardi i rigidne norme** kada je seksualnost mladih u pitanju. Sa jedne strane postoji „briga“ društva da se deca ne izlože suviše rano edukaciji o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i sklonost da se mnoge teme iz ove oblasti zaobiđu kao suviše osetljive. Sa druge strane, interesovanje mladih za ove teme postoji kao deo normalnog procesa odrastanja. Deca i mladi su od ranog uzrasta izloženi brojnim seksualno eksplicitnim sadržajima iz medija i sa interneta, ali im se stavlja do znanja da se o ovim temama ne razgovara. Mladi su zbunjeni protivrečnim porukama; od njih se očekuje da se nekako sami snađu i izbegnu brojne zamke i rizike neznanja i predrasuda. Nedostatak volje da se seksualno obrazovanje uvede u obrazovni sistem i „moralna panika“ koja je u medijima pratila dosadašnje retke pokušaje da se to promeni, slika su površnog i neodgovornog odnosa našeg društva prema ovoj važnoj oblasti za mlade.
- **Roditeljima nedostaje podrška** da bi bolje razumeli razvojni put adolescenata, ciljeve edukacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i sopstvenu ulogu u tom procesu. Zbog toga neki ostaju sasvim zatvoreni za razgovor o ovim temama, a neki koji bi hteli da budu od pomoći svojoj deci ne znaju na koji način bi trebalo da se postave i kako da pokrenu razgovor na tu temu.

PREPORUKE

Na osnovu rezultata ovog istraživanja mogu se dati sledeće **preporuke** svim značajnim akterima koji se bave vaspitanjem, obrazovanjem, zdravljem i unapređenjem položaja mladih u društvu:

- Potrebno je mladima omogućiti **pristup sveobuhvatnim, proverenim i tačnim informacijama** o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Sveobuhvatnost podrazumeva prikaz svih važnih tema koje spadaju u oblast seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Pristup informacijama treba obezbediti preko kanala komunikacije koje mladi koriste – na prvom mestu je internet koji svi koriste, odnosno društvene mreže i mediji, aplikacije i drugo.
- Vršnjaci imaju važnu ulogu u informisanju mladih, pa bi ovaj resurs trebalo unaprediti kroz **edukaciju vršnjačkih edukatora**. Zainteresovani mladi mogu, kroz trening i dodatnu podršku, postati pouzdan izvor informacija u svom neposrednom okruženju – u školi, lokalnoj kancelariji za mlade ili omladinskom udruženju. Vršnjački edukatori takođe mogu da edukativne sadržaje sa interneta i druge resurse približe i preporuče drugim mladim ljudima.
- Informacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju treba da budu **prilagođene pažnji i interesovanju mladih** upotrebom jednostavnog jezika i razumljivih termina; korišćenjem kraćih tekstova, slika, animacija i video snimaka; interaktivnih sadržaja kao što su igrice i kvizovi; sadržaja koje plasiraju popularni „jutjuberi“ (pesme, izjave, intervjui) i slično.
- Pored informisanja, potrebno je da se pruži **stručna podrška mladima** u pravilnom razumevanju tema vezanih za ovu oblast, donošenju zaključaka i formiranju ispravnih stavova. Ova podrška podrazumeva kontinuiran rad sa mladima da bi se ohrabрили i podstakli da razmišljaju, razmenjuju mišljenja, tragaju za odgovorima i koriste dodatne resurse. Ključnu ulogu u ovom procesu trebalo bi da imaju edukatori iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, bilo da su u pitanju nastavnici i profesori, zdravstveni radnici, psiholozi, saradnici iz organizacija civilnog društva ili drugi edukovani stručnjaci.
- Potrebno je **pružiti podršku roditeljima** kako bi na ispravan način bili oslonac svojoj deci u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Trebalo bi informisati i edukovati roditelje o procesu razvoja deteta u mladu odraslu osobu i o njihovoj ulozi u tom procesu. Mladima je važno da budu prihvaćeni i podržani od strane porodice u životnoj oblasti koja je intimna i osetljiva. Bliskost koju osećaju prema roditeljima je vredan resurs za razgovore o poverljivim pitanjima. Istovremeno je važno da roditelji uvažavaju i poštuju privatnost adolescenata kao izraz njihove sve veće samostalnosti u procesu odrastanja.
- Zbog svoje važne uloge u obrazovanju i vaspitanju mladih, nastavno i stručno osoblje osnovnih i srednjih škola ima jedinstvenu priliku da bude podrška mladima i u oblasti

seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Stoga treba **pružiti podršku osoblju škola** kako bi razumeli sadržaj i ciljeve edukacije mladih o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i svoju ulogu u tom procesu. Poruke u vezi sa osećanjima, romantičnim vezama, komunikaciji, rodnim ulogama, sprečavanju nasilja, poštovanju prava i drugim temama se mladima mogu preneti u okviru različitih predmeta i aktivnosti u školi. Preduslov za to je motivisanost i pripremljenost školskog osoblja.

- U pružanju podrške mladima (u vidu edukacija, savetovanja i drugog), podrške roditeljima i onima koji rade sa mladima, potrebno je osloniti se na **lokalno dostupne resurse**. Aktivnosti se mogu organizovati u školi, na redovnoj nastavi i vannastavnim aktivnostima, ili u okviru rada saveta roditelja; u lokalnim kancelarijama za mlade i omladinskim klubovima; u učeničkim domovima; udruženjima i neformalnim grupama mladih; organizacijama koje rade sa mladima; u savetovalištim za mlade pri domovima zdravlja; u psihološkim savetovalištim i dr.
- Potrebno je nastaviti aktivnosti na **uvođenju seksualnog obrazovanja u sistem obrazovanja i vaspitanja** Republike Srbije oslanjajući se na rezultate i pozitivna iskustva iz pilot-projekata koji su realizovani u prethodnom periodu. U ovoj oblasti su već napravljeni prvi važni koraci na definisanju nastavnog plana i programa, pripremi priručnika i edukaciji predavača, pa bi u narednom periodu trebalo nastaviti tamo gde se stalo. Javnost bi trebalo pravilno informisati o dugoročnom značaju informisanja i obrazovanja mladih u ovoj oblasti.

SADRŽAJ

Predgovor.....	3
Uvod	5
Normativni okvir	8
Metodologija istraživanja	10
Analiza rezultata.....	12
1. Rezultati upitnika i fokus grupa sa mladima.....	12
1.1 Rezultati upitnika	12
1.2 Rezultati fokus grupa.....	14
1.2.1 Koliko mladi znaju?.....	15
1.2.2 Koliko iz zanima?.....	16
1.2.3 Rodne uloge	17
1.2.4 Gde mladi traže informacije?	20
Internet	20
Roditelji	22
Vršnjaci	26
Škola.....	28
Televizija, radio, novine i časopisi	29
Knjige	30
1.2.5 Izloženost pornografskim sadržajima	31
1.2.6 Kako bi trebalo – preporuke mladih	33
2. Stavovi roditelja o seksualnom obrazovanju	35
Zaključci	39
Preporuke	42

